

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Факультет педагогіки і психології
Кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки**

**Кваліфікаційна робота
на тему:
«Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб
як складна соціальна проблема»**

Спеціальність: 231 Соціальна робота

ВИКОНАЛА:
студентка групи СР-48
Курас Софія-Анастасія Андріївна

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор педагогічних наук, професор
Олексюк Наталія Степанівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
заступник начальника
управління соціальної політики
Тернопільської міської ради
Дідик Володимир Анатолійович

Робота захищена з оцінкою:
Національна шкала: _____
Кількість балів: _____
Оцінка ECTS: _____

АНОТАЦІЯ

Курас Софія-Анастасія Андріївна. «Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як складна соціальна проблема». Бакалаврська робота, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, факультет педагогіки і психології, кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки; науковий керівник Олексюк Н.С. Тернопіль, 2026. 70 с.

Мета дослідження: проаналізувати зміст й особливості соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб як складної соціальної проблеми та обґрунтувати шляхи її вирішення.

Об'єкт дослідження: соціальна вразливість населення України в період російсько-української війни.

Предмет дослідження: соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб в умовах вимушеного переселення.

Теоретична і практична значущість дослідження: розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття «соціальна вразливість», її сутності, показників та структурних компонентів; схарактеризовано внутрішньо переміщених осіб як соціальну категорію підвищеної вразливості; проаналізовано державну політику соціального захисту та інституційні механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб; досліджено роль громад, неурядових, міжнародних організацій у процесі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище; виявлено та обґрунтовано шляхи вирішення проблеми соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб.

Матеріали дослідження можуть бути використані: фахівцями із соціальної роботи, соціальними педагогами, психологами, а також викладачами й студентами відповідних спеціальностей у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: соціальна вразливість, внутрішньо переміщені особи, фахівець із соціальної роботи, громада, неурядова організація.

ANNOTATION

Sofia-Anastasia Andriivna Kuras. «The Social Vulnerability of Internally Displaced Persons as a Complex Social Problem». Bachelor's thesis, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Faculty of Pedagogy and Psychology, Department of Social Work and Social Pedagogy; supervisor N.S. Oleksiuk. Ternopil, 2026. 70 pp.

Purpose of research: to analyze the nature and characteristics of the social vulnerability of internally displaced persons as a complex social problem and to propose ways to address it.

Object of research: the social vulnerability of the Ukrainian population during the russian-Ukrainian war.

Subject of research: the social vulnerability of internally displaced persons in the context of forced resettlement.

Theoretical and practical significance of the study: Theoretical approaches to defining the concept of “social vulnerability,” its essence, indicators, and structural components are examined; internally displaced persons are characterized as a socially vulnerable group; state policies on social protection and institutional mechanisms for supporting internally displaced persons are analyzed; the role of communities, nongovernmental organizations, and international organizations in the process of social integration of internally displaced persons into the host environment is examined; and ways to address the problem of social vulnerability among internally displaced persons are identified and substantiated.

The research materials can be used by social workers, social educators, psychologists, as well as faculty and students in relevant fields as part of their professional training.

Keywords: social vulnerability, internally displaced persons, social worker, community, nongovernmental organization.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	9
1.1. Поняття «соціальна вразливість», її сутність, показники та структурні компоненти.....	9
1.2. Внутрішньо переміщені особи як соціальна категорія підвищеної вразливості: соціально-демографічні характеристики та специфіка життєвої ситуації	23
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	36
2.1. Державна політика соціального захисту та інституційні механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб	36
2.2. Роль громад, неурядових, міжнародних організацій у процесі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище	43
2.3. Шляхи вирішення проблеми соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб	50
Висновки до другого розділу	57
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Актуальність досліджуваної проблеми. Актуальність дослідження соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб зумовлена сучасними трансформаційними процесами, що відбуваються в українському суспільстві в умовах тривалого воєнного конфлікту та масових вимушених переміщень населення.

Починаючи з окупації Росією частини України в 2014 році, а особливо – після її повномасштабного вторгнення у 2022 році, Україна зіткнулася з безпрецедентними масштабами внутрішньої міграції, що суттєво вплинуло на соціальну структуру суспільства, систему соціального захисту та функціонування місцевих громад. Через воєнні дії значна кількість громадян була змушена залишити місця постійного проживання, втративши житло, роботу, соціальні зв'язки та доступ до базових ресурсів, що обумовлює підвищення рівня їх соціальної вразливості та потребує наукового осмислення. Станом на середину 2026 року в Україні офіційно зареєстровано близько 4,6 мільйона внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО). Більшість із них – жінки, а також зареєстровано понад 800 тисяч дітей, що створює значне навантаження на соціальні та економічні інституції країни. Найбільше внутрішньо переміщених осіб станом на зараз проживає у Харківській (508,1 тисячі), Донецькій (504,5 тисячі) та Дніпропетровській (471,9 тисячі) областях. Попри суттєвий приріст у порівнянні з попередніми роками, у таких областях як Чернігівська, Тернопільська, Херсонська, Волинська та Рівненська станом на лютий поточного року було обліковано найменшу кількість внутрішньо переміщених осіб по Україні – від 42 до 69 тисяч.

Умови вимушеного переміщення супроводжуються комплексом соціально-економічних, психологічних та правових труднощів, які ускладнюють процес адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових життєвих обставин. Зниження рівня доходів, обмежений доступ до ринку

праці, проблеми із забезпеченням житлом, недостатня інтеграція у приймаючі громади, а також психологічні наслідки пережитого досвіду війни формують стійкий стан невизначеності та соціальної нестабільності. Саме тому внутрішньо переміщені особи часто опиняються у ситуації подвійної маргіналізації, коли одночасно зазнають впливу як економічних, так і соціокультурних бар'єрів, що перешкоджає їх повноцінній участі в громадському житті.

Законодавча база, що регулює статус внутрішньо переміщених осіб в Україні, включає Закони України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», які встановлюють правові рамки для захисту та підтримки означеної категорії осіб, забезпечуючи їм необхідні гарантії та можливості для адаптації в нових умовах.

Проблематика внутрішньо переміщених осіб знаходить відображення в численних наукових дослідженнях, серед яких найбільш ґрунтовними на наш погляд є праці О.Головаш (аналіз правових основ статусу внутрішньо переміщених осіб), О. Драчук (вивчення ролі освіти та університетів третього віку у реінтеграції означеної категорії осіб), І. Жеребко (характеристика викликів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи під час війни), Н. Коляди (дослідження особливостей соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб), О. Кравченко (аналіз процесу інтеграції вказаної категорії осіб), М. Міщенко (вивчення зміни цінностей у суспільства та самих внутрішньо переміщених осіб), Т. Семигіної (характеристика використання підходу, орієнтованого на сильні сторони, у роботі з вимушеними переселенцями), Г. Слезанської (аналіз ролі держави та громадських організацій у наданні допомоги людям, які втратили дім), Н. Тверезовської (обґрунтування змісту соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами) та інших.

Актуальність теми визначається також необхідністю дослідження ролі місцевих громад, громадських організацій та міжнародних інституцій у

процесі подолання соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб. У сучасних умовах саме на рівні територіальних громад відбувається безпосередня взаємодія з цією категорією населення, що потребує координації зусиль різних суб'єктів соціальної політики та впровадження інноваційних підходів до соціальної підтримки. Водночас діяльність неурядових та міжнародних організацій сприяє розширенню ресурсної бази допомоги, впровадженню кращих практик та підвищенню ефективності соціальних програм. Саме тому нами обрано тему бакалаврської роботи: **«Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як складна соціальна проблема».**

Об'єкт дослідження: соціальна вразливість населення України в період російсько-української війни.

Предмет дослідження: соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб в умовах вимушеного переселення.

Мета дослідження: проаналізувати зміст й особливості соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб як складної соціальної проблеми та обґрунтувати шляхи її вирішення.

Завдання дослідження:

1. Розглянути теоретичні підходи до визначення поняття «соціальна вразливість», її сутності, показників та структурних компонентів.
2. Охарактеризувати внутрішньо переміщених осіб як соціальну категорію підвищеної вразливості.
3. Проаналізувати державну політику соціального захисту та інституційні механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб.
4. Дослідити роль громад, неурядових, міжнародних організацій у процесі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище
5. Виявити та обґрунтувати шляхи вирішення проблеми соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз досліджень наукових та законодавчих матеріалів (для розробки концептуального та категорійного апарату дослідження), упорядкування висновків наукових досліджень (для аналізу механізмів вирішення проблеми соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб); *емпіричні* – аналіз документів (для розробки змісту соціальної роботи з вирішення проблеми соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб); *прогностичні* – для підтвердження перспектив вирішення проблеми соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО).

Теоретична і практична значущість дослідження: розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття «соціальна вразливість», її сутності, показників та структурних компонентів; схарактеризовано внутрішньо переміщених осіб як соціальну категорію підвищеної вразливості; проаналізовано державну політику соціального захисту та інституційні механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб; досліджено роль громад, неурядових, міжнародних організацій у процесі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище; виявлено та обґрунтовано шляхи вирішення проблеми соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб.

Матеріали дослідження можуть бути використані: фахівцями із соціальної роботи, соціальними педагогами, психологами, а також викладачами й студентами відповідних спеціальностей у процесі професійної підготовки.

Структура роботи: робота складається з двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (налічує 49 позицій) і два додатки. Загальний обсяг роботи – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Поняття «соціальна вразливість», її сутність, показники та структурні компоненти.

Поняття «соціальна вразливість» у сучасному науковому дискурсі використовується для позначення такого стану особи або соціальної групи, за якого зростає залежність від дії несприятливих зовнішніх чинників і зменшується спроможність самотійно долати наслідки кризових змін. Уже на початку розгляду проблеми О. Бобось [5] пов'язує становище внутрішньо переміщених осіб із категорією соціальної безпеки, що дає підстави тлумачити вразливість не лише як індивідуальну слабкість, а як суспільно обумовлену нестійкість життєвого становища.

Сутність соціальної вразливості полягає у порушенні рівноваги між потребами людини та її можливостями ці потреби задовольняти в умовах суспільної нестабільності. У своїх міркуваннях В. Андріяш [2] наголошує на системності проблем внутрішньо переміщених осіб, а це дозволяє розглядати вразливість як результат дії цілого комплексу економічних, адміністративних, житлових, трудових і комунікативних бар'єрів. За такого підходу соціальна вразливість не зводиться до недостатнього рівня доходу чи втрати майна, оскільки охоплює також зниження впевненості у завтрашньому дні, ускладнення доступу до соціальних послуг, зміну соціальних ролей та появу залежності від сторонньої допомоги.

Людина вразлива тоді, коли її ресурси виявляються меншими за обсяг викликів, з якими вона стикається, а можливості компенсувати ці втрати власними силами є обмеженими або нестійкими. У випадку ВПО такий стан часто підтримується тривалою невизначеністю, коли навіть після переміщення

не настає відновлення нормального життєвого ритму, а натомість зберігається потреба у постійному пристосуванні до нових умов, правил, середовища та вимог.

У науковому трактуванні соціальна вразливість має багатовимірний характер, адже поєднує об'єктивні умови життя та суб'єктивне переживання власної незахищеності. Це добре простежується у працях М. Біскуп [4], де соціально-психологічний портрет внутрішньо переміщених осіб подається через поєднання соціального статусу, емоційного стану, досвіду втрат і механізмів адаптації. Така перспектива дає змогу побачити, що вразливість проявляється не лише у зовнішніх обставинах, а й у внутрішньому відчутті нестійкості, безсилля, некоріненості та загостреної чутливості до нових стресів. Тому сутність цього поняття полягає в одночасному поєднанні структурних обмежень і особистісних переживань, що в умовах вимушеного переміщення створює довготривалу ситуацію соціальної нестабільності та потреби у відновленні базових форм життєвої впорядкованості (див. рис. 1.1.).

Соціальна вразливість тісно пов'язана з категорією адаптації, оскільки ступінь її вираженості значною мірою залежить від того, наскільки людина або група здатні пристосуватися до нових умов без критичних втрат для якості життя. Саме тому І. Галян [8] звертає увагу на емоційні диспозиції адаптаційної здатності внутрішньо переміщених осіб, що дозволяє глибше зрозуміти психологічний вимір досліджуваного явища. Отже, сутність соціальної вразливості ВПО не можна пояснити лише наслідками переміщення, її слід розуміти як динамічний стан, який формується на перетині життєвих втрат, емоційного виснаження, труднощів пристосування та неповноти суспільної підтримки.

Особливого змісту соціальна вразливість набуває тоді, коли йдеться про порушення психосоціального благополуччя людини, що є однією з найчутливіших ознак вимушеного переміщення. На це вказує А. Голотенко [9], аналізуючи психосоціальне благополуччя внутрішньо переміщених осіб як стан, що залежить від відчуття безпеки, наявності підтримки, стабільності

життєвих перспектив і можливості включення у нові соціальні зв'язки. Це дає підстави тлумачити соціальну вразливість ВПО як стан, що охоплює не лише дефіцит ресурсів, а й зниження суб'єктивного благополуччя, ослаблення почуття контролю над життям та утруднення збереження позитивної життєвої перспективи.

Рисунок 1.1. Структурні компоненти соціальної вразливості [11].

У структурі поняття соціальної вразливості окреме місце займає соціально-психологічний супровід, бо саме його наявність або відсутність значною мірою визначає інтенсивність переживання кризових обставин. У цьому контексті Ю. Гундертайло [10] розглядає допомогу внутрішньо переміщеним особам як процес організації підтримки, спрямованої на відновлення адаптаційних можливостей, зниження напруги та послаблення наслідків травматичного досвіду. Така позиція дає змогу зрозуміти, що

соціальна вразливість є не фіксованою характеристикою людини, а змінним станом, який може поглиблюватися або послаблюватися залежно від якості соціального оточення та професійної допомоги.

Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб має також виразний інтеграційний вимір, оскільки якість включення в нове суспільне середовище прямо впливає на рівень стабілізації життєвої ситуації.

У працях А. Дяченка [11] механізми інтеграції ВПО в Україні пов'язуються з організаційними, правовими та управлінськими рішеннями, а це дозволяє розглядати вразливість як наслідок не лише особистісних втрат, а й недосконалості інституційного середовища.

Розгляд соціальної вразливості неможливий без урахування сімейного середовища, адже для багатьох ВПО саме сім'я стає як джерелом підтримки, так і простором накопичення додаткової напруги. Це підтверджує О. Клименко-Гапон [15], аналізуючи соціально-педагогічну підтримку сімей внутрішньо переміщених осіб як необхідну передумову їхнього відновлення в нових умовах. У сімейному вимірі вразливість проявляється через труднощі забезпечення дітей, зміну внутрішньосімейних ролей, конфлікти через нестачу ресурсів, втрату звичних моделей повсякденності та підвищене емоційне виснаження дорослих членів родини.

У психологічному аспекті сутність соціальної вразливості тісно пов'язана з переживанням благополуччя, а точніше з його порушенням унаслідок втрати опору і життєвої визначеності. Саме О. Когут [16] звертає увагу на психологічне благополуччя внутрішньо переміщених осіб як показник того, наскільки людина здатна підтримувати внутрішню рівновагу, позитивне самосприйняття та суб'єктивне відчуття осмисленості власного життя. Коли ці параметри знижуються, соціальна вразливість набуває не лише зовнішніх, а й глибоких внутрішніх проявів, що позначаються на поведінці, самооцінці, мотивації та комунікативній активності. Людина може формально мати доступ до певних послуг або матеріальної допомоги, але водночас залишатися вразливою через стан емоційного виснаження, втрату віри у власні

сили чи неможливість будувати реалістичні життєві плани. У зв'язку з цим соціальну вразливість слід розглядати як стан, у якому переплітаються дефіцит зовнішніх ресурсів і порушення внутрішньої психологічної стійкості, а відтак ефективне розуміння цього феномена потребує одночасного аналізу обох рівнів (див. табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Характеристики змісту поняття «соціальна вразливість» [2; 4; 17; 23]

Елемент аналізу	Зміст	Розширена характеристика	Приклад прояву	Наслідки
Поняття соціальної вразливості	Стан підвищеної залежності від зовнішніх умов	Виникає внаслідок обмежених ресурсів особистості або групи, що знижує здатність до самостійного функціонування	ВПО не може забезпечити житло та роботу після переміщення	Соціальна дезадаптація
Сутність соціальної вразливості	Комплекс соціальних ризиків	Поєднання економічних, психологічних, правових та культурних факторів, що ускладнюють інтеграцію	Втрата доходу + емоційний стрес + відсутність підтримки	Погіршення якості життя
Соціальна залежність	Обмежена автономність	Людина змушена покладатися на державну або гуманітарну допомогу	Отримання соціальних виплат як єдиного джерела доходу	Формування пасивної позиції
Ризик соціального виключення	Ймовірність ізоляції	Обмежений доступ до соціальних інститутів (освіта, медицина, праця)	Дитина ВПО не інтегрується у шкільний колектив	Маргіналізація
Динамічність явища	Змінність рівня вразливості	Рівень може зростати або зменшуватися залежно від умов життя	Покращення житлових умов → зниження вразливості	Часткова стабілізація
Багатовимірність	Наявність кількох рівнів	Вразливість охоплює індивідуальний,	Родина ВПО переживає фінансову та	Комплексні труднощі

		сімейний і соціальний рівні	психологічну кризу	
Контекстуальність	Залежність від середовища	Вразливість посилюється або зменшується залежно від політики держави та громади	Підтримуюча громада → швидша адаптація	Соціальна інтеграція
Соціально-психологічний аспект	Емоційний стан особистості	Включає тривожність, стрес, втрату контролю над життям	Людина уникає соціальних контактів	Зниження активності
Інституційний аспект	Роль системи підтримки	Ефективність державних і громадських механізмів впливає на рівень вразливості	Наявність програм допомоги ВПО	Зменшення ризиків
Адаптаційний потенціал	Здатність до відновлення	Ресурсність особистості визначає швидкість подолання вразливості	Освоєння нової професії після переміщення	Підвищення самостійності

Правовий зміст соціальної вразливості розкривається через категорію соціального захисту, що визначає межі участі держави у підтримці осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах. На цьому аспекті акцентують А. Колосок і С. Буднік [17], показуючи, що для внутрішньо переміщених осіб доступ до соціального захисту є не лише адміністративною процедурою, а механізмом мінімізації наслідків втрати життєвої стабільності. Отже, сутність соціальної вразливості ВПО доцільно пов'язувати з практичним виміром соціального громадянства, тобто з тим, наскільки людина справді може користуватися правами, ресурсами й підтримкою, необхідними для відновлення повноцінного життя у новому соціальному просторі.

Показовим є зв'язок соціальної вразливості з процесами соціального відторгнення, що виявляються у дистанціюванні, стигматизації або неповному прийнятті переміщених осіб у приймаючому середовищі. Саме І. Локтева [23] аналізує вимірювання соціального відторгнення ВПО, а це дозволяє

розширити розуміння вразливості до рівня міжгрупових відносин і суспільного сприйняття. Якщо людина відчуває, що її сприймають передусім через статус переміщеної особи, а не як повноправного учасника громади, це посилює почуття ізоляції та погіршує умови інтеграції.

Сучасне бачення соціальної вразливості ВПО також пов'язане з потребою у відновленні соціальних зв'язків, що були порушені або втрачені внаслідок переміщення. У цьому ракурсі І. Мазоха [24] підкреслює роль сімейної психотерапії як засобу подолання наслідків переміщення та збереження соціальної взаємопов'язаності, а це дозволяє трактувати вразливість як стан розірваності соціального досвіду.

Проблема соціальної вразливості поглиблюється тоді, коли в суспільстві зберігається неоднозначне ставлення до потреб і проблем внутрішньо переміщених осіб. На це звертає увагу Н. Мазур [25], досліджуючи рівень розуміння з боку приймаючих громад та готовність надавати допомогу ВПО. Якщо громада демонструє відкритість і готовність до взаємодії, внутрішньо переміщена особа отримує більше шансів відновити активну соціальну позицію, а відчуття ізолюваності поступово послаблюється.

Окремого значення набуває гендерний аспект поняття соціальної вразливості, оскільки різні категорії ВПО переживають наслідки переміщення нерівномірно. Це виразно простежується у працях К. Майстренко [26], де соціальна вразливість внутрішньо переміщених жінок розглядається крізь призму демографічних ризиків, безпекових викликів і специфіки репродуктивної та сімейної ситуації в умовах війни. Такий підхід дає підстави тлумачити соціальну вразливість як диференційоване явище, інтенсивність якого залежить від статі, віку, стану здоров'я, наявності дітей, сімейного статусу та інших соціально значущих параметрів.

Отже, сутність соціальної вразливості ВПО не може бути описана як універсальна й однакова для всіх, оскільки вона завжди конкретизується через життєву ситуацію певної людини або групи, в межах якої загальні наслідки переміщення набувають особливих форм прояву. Показники та структурні

компоненти соціальної вразливості доцільно розглядати як взаємопов'язані елементи, що дають змогу виявити глибину дестабілізації життєвого становища людини або соціальної групи в умовах кризових змін. Саме тому показники соціальної вразливості мають відображати не один стан, а сукупність обставин, що характеризують матеріальне забезпечення, житлову стабільність, соціальні зв'язки, правову захищеність, психологічне самопочуття, можливості адаптації та включення у приймаюче середовище.

Такий підхід відповідає розумінню системності проблем внутрішньо переміщених осіб, яке простежується у працях В. Андріяша, де підкреслюється множинність труднощів, що одночасно охоплюють побутову, соціальну, економічну та адміністративну площини [2]. Відтак показники соціальної вразливості ВПО слід трактувати як сукупність ознак, за допомогою яких можна оцінити ступінь порушення життєвої стійкості, глибину ресурсного дефіциту та рівень ускладненості інтеграції в нові умови існування (див. табл. 1.2.).

Таблиця 1.2.

Показники та структурні компоненти соціальної вразливості [2; 4; 17; 23]

Компонент	Показник	Опис показника	Метод оцінювання	Приклад
Економічний	Рівень доходу	Співвідношення доходів до прожиткового мінімуму	Аналіз фінансових даних	Низький дохід родини ВПО
Економічний	Зайнятість	Наявність або відсутність роботи	Статус зайнятості	Безробіття після переміщення
Соціальний	Соціальні зв'язки	Кількість і якість контактів	Соціометрія, опитування	Відсутність підтримки
Соціальний	Інтеграція в громаду	Рівень включення у соціальне життя	Спостереження, анкетування	Участь у заходах громади
Психологічний	Рівень тривожності	Емоційна напруженість	Психодіагностика	Постійне відчуття страху
Психологічний	Стресостійкість	Здатність справлятися з труднощами	Тести, шкали	Низька адаптація

Житловий	Умови проживання	Наявність стабільного житла	Оцінка житлових умов	Тимчасове житло
Житловий	Перенаселеність	Кількість осіб на житлову площу	Розрахунок площі	Переповнені кімнати
Освітній	Доступ до освіти	Можливість навчання	Аналіз доступності	Перерване навчання
Медичний	Доступ до медицини	Наявність медичних послуг	Облік звернень	Відсутність лікаря
Правовий	Реалізація прав	Доступ до соціальних гарантій	Юридичний аналіз	Проблеми з документами
Правовий	Соціальний захист	Отримання допомоги	Аналіз виплат	Затримка виплат
Культурний	Адаптація до середовища	Прийняття нових норм	Спостереження	Культурний бар'єр
Демографічний	Вік і стать	Вплив на рівень вразливості	Статистичний аналіз	Літні люди
Сімейний	Склад сім'ї	Наявність утриманців	Аналіз структури	Одинока мати
Інституційний	Доступ до послуг	Наявність соціальної підтримки	Аналіз програм	Центри допомоги ВПО

Одним із базових показників соціальної вразливості є матеріально-економічний стан, адже саме він визначає можливість задоволення основних потреб і підтримання мінімально стабільного рівня життя. Для внутрішньо переміщених осіб цей вимір охоплює рівень доходів, наявність або відсутність постійної зайнятості, доступ до ринку праці, співвідношення витрат і наявних ресурсів, залежність від соціальних виплат та гуманітарної допомоги. У цьому контексті соціальний захист, про який пишуть А. Колосок і С. Буднік, виступає не просто адміністративною категорією, а показником того, наскільки держава й суспільство можуть компенсувати наслідки різкого економічного ослаблення переміщеної особи [17]. Отже, матеріально-економічний компонент слід вважати одним із центральних у структурі соціальної вразливості, оскільки саме через нього найбільш наочно проявляється ступінь обмеження життєвих можливостей ВПО.

Наступним вагомим компонентом є житловий вимір соціальної вразливості, що відображає ступінь забезпеченості безпечним, стабільним і придатним для життя житлом. Для внутрішньо переміщених осіб втрата дому нерідко стає вихідною точкою подальшого ланцюга ускладнень, адже разом із житлом людина втрачає звичний простір повсякденності, відчуття укоріненості та базову передбачуваність власного життя. Показниками в цьому випадку можуть бути наявність постійного місця проживання, ризик повторного переміщення, якість житлових умов, рівень перенаселеності, фінансова доступність оренди чи комунальних послуг, а також відчуття безпеки в оселі. У геоінформаційному підході до соціальної безпеки ВПО О. Бобось і М. Бобось фактично показують, що житлові умови не можна відривати від ширшого контексту територіальної доступності послуг та інфраструктури [5].

Структура соціальної вразливості неможлива без соціально-демографічного компонента, оскільки ступінь ризику залежить від віку, статі, сімейного стану, кількості утриманців, стану здоров'я та інших характеристик, що визначають індивідуальні можливості протистояти кризі. Наприклад, внутрішньо переміщені жінки можуть стикатися з поєднанням економічного навантаження, доглядових обов'язків, безпекових ризиків та емоційного виснаження, що виразно простежується в дослідженнях соціальної вразливості жінок у період війни, які здійснює К. Майстренко [26].

Соціальна вразливість у правовому вимірі проявляється тоді, коли формально наявні права не трансформуються в реальні можливості одержати допомогу, зареєструвати статус, скористатися соціальними послугами, оформити документи, отримати належні виплати чи захистити власні інтереси в адміністративному порядку. У цьому сенсі ознаки соціального захисту, на які звертає увагу Д. Лісов, можуть розглядатися як конкретні індикатори ступеня правової включеності ВПО в систему державних гарантій [22]. Якщо доступ до таких механізмів ускладнений, вразливість поглиблюється, оскільки

людина не лише переживає наслідки втрат, а й стикається з додатковим бар'єром у спробі їх подолати.

Окрему групу становлять психологічні показники соціальної вразливості, оскільки вимушене переміщення майже завжди супроводжується емоційним напруженням, переживанням втрат, порушенням почуття безпеки та тривалим станом невизначеності. До цього блоку доцільно відносити рівень тривожності, емоційного виснаження, прояви депресивних станів, наявність почуття безпорадності, вираженість стресових реакцій, зниження життєстійкості та відчуття контролю над власним життям.

З психологічним блоком тісно пов'язаний показник життєстійкості, що відображає здатність людини витримувати тривалий тиск несприятливих обставин, зберігаючи відносну цілісність поведінки та смислових орієнтирів. У дослідженнях Е. Михлюк та І. Логовського життєстійкість ВПО постає як один із внутрішніх ресурсів, що знижує негативний ефект вимушеного переміщення й допомагає особі зберігати функціональність у кризових умовах [29]. Відповідно, низький рівень життєстійкості може бути індикатором підвищеної вразливості, тоді як її вищі показники свідчать про кращий адаптаційний потенціал. Доцільно також враховувати рівень саморегуляції, здатність до планування, наявність копінг-стратегій і готовність звертатися по допомогу. Усе це формує внутрішньоособистісний структурний компонент соціальної вразливості, який показує, наскільки людина може використовувати власні ресурси в ситуації нестабільності. Таким чином, оцінка життєстійкості й суміжних характеристик дозволяє розглядати соціальну вразливість не лише як наслідок зовнішніх обставин, а і як стан, що модифікується рівнем внутрішньої ресурсності.

Наступним структурним компонентом є адаптаційний, який охоплює здатність ВПО пристосовуватися до нових умов проживання, соціальних норм, побутових правил і вимог нового середовища. Показниками тут можуть слугувати темп входження в нову громаду, здатність налагоджувати побут, рівень соціальної активності, участь у місцевому житті, відчуття

приналежності до нового середовища та готовність до побудови довготривалих життєвих стратегій. І. Галян та Ю. Косар, досліджуючи емоційні диспозиції адаптаційної здатності внутрішньо переміщених осіб, фактично доводять, що адаптація не зводиться до зовнішнього пристосування, а охоплює емоційно-мотиваційні механізми, від яких залежить стійкість людини в нових обставинах [8].

У тісному зв'язку з адаптаційним слід розглядати інтеграційний компонент, який відображає включення ВПО у приймаюче суспільство та якість їхньої взаємодії з громадою. Показники цього компонента охоплюють рівень соціальної прийнятності, наявність контактів із місцевими мешканцями, відсутність або наявність стигматизації, участь у спільних практиках громади, доступ до локальних мереж підтримки та відчуття рівноправності в новому середовищі.

Проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб, які аналізують С. Кошова й О. Макаренко, демонструють, що неповне включення в життя громади поглиблює ізолюваність і посилює нестійкість повсякденного існування [18].

Структурний аналіз соціальної вразливості також передбачає виділення компоненту соціальних зв'язків і підтримки, оскільки наявність близького оточення, родинних контактів і мереж взаємодопомоги істотно впливає на здатність особи переживати кризу. У працях І. Мазохи підкреслюється значення збереження соціальних зв'язків для подолання наслідків переміщення, що дозволяє трактувати їх не лише як фон життя, а як один з індикаторів рівня соціальної стабільності [24]. Показниками цього блоку можуть бути кількість і якість значущих контактів, частота взаємодії з родиною, наявність осіб, до яких можна звернутися по допомогу, участь у групах взаємопідтримки, а також відчуття емоційної включеності в соціальне середовище.

Окремим блоком виступає компонент психосоціального благополуччя, який відображає загальне самопочуття людини на перетині внутрішнього

стану й соціального функціонування. А. Голотенко, аналізуючи психосоціальне благополуччя ВПО, показує, що воно залежить від поєднання безпекового відчуття, соціальної підтримки, можливості планувати майбутнє та збереження суб'єктивної цілісності життєвого досвіду [9]. До показників цього компонента можна віднести рівень задоволеності життям, відчуття осмисленості власних дій, наявність позитивних очікувань, можливість виконувати звичні соціальні ролі, а також здатність підтримувати активну життєву позицію. Порушення психосоціального благополуччя є однією з найточніших ознак соціальної вразливості, бо свідчить про те, що негативні зміни торкнулися не лише зовнішніх умов, а й внутрішнього способу переживання світу.

Особливої уваги потребує сімейний компонент соціальної вразливості, оскільки для ВПО сім'я нерідко стає основним простором концентрації як ресурсів, так і напруги. Соціально-педагогічна підтримка сімей внутрішньо переміщених осіб, яку аналізує О. Клименко-Гапон, дає підстави включати до системи показників характер внутрішньосімейних стосунків, розподіл ролей, здатність до взаємопідтримки, наявність конфліктності, ступінь перевантаження членів родини й умови розвитку дітей [15]. Вразливість посилюється тоді, коли сім'я не справляється з наслідками переміщення як цілісна система, а труднощі одного її члена поглиблюють проблеми інших.

Структурним компонентом є освітньо-професійний, оскільки доступ до навчання, перенавчання, працевлаштування та професійної реалізації прямо впливає на перспективи подолання вразливого становища. У цьому контексті І. Пристай підкреслює значення розвитку професійних навичок і соціальної адаптації ВПО, що дає змогу розглядати освітньо-професійні можливості як показник не лише зайнятості, а й довготривалої життєвої стабілізації [33]. До показників цього компонента належать відповідність наявної роботи кваліфікації, можливість професійного розвитку, доступ до перекваліфікації, стабільність трудової зайнятості, а також умови для продовження освіти дітей і молоді. Освітньо-професійний блок має виразний перспективний характер,

адже демонструє, чи отримує ВПО шанс на відновлення довгострокової суб'єктності, чи залишається в ситуації вимушеного короткострокового пристосування. Саме тому цей компонент відображає не лише поточний стан людини, а й її шанси на стаке відновлення соціального статусу.

У структурі соціальної вразливості ВПО слід виділяти й компонент громадської та інституційної підтримки, що характеризує ступінь доступності допомоги з боку держави, місцевого самоврядування, громадських і міжнародних організацій. Роль гуманітарних організацій у підтримці ВПО, яку розкриває О. Малюхов, свідчить про те, що ефективність допомоги залежить не лише від її обсягу, а й від узгодженості між різними суб'єктами підтримки [27]. Показниками цього компонента можуть бути доступ до гуманітарних програм, інформаційна зрозумілість процедур, безперервність супроводу, оперативність реагування на потреби, наявність індивідуалізованих послуг і координація між різними інституціями.

Показники соціальної вразливості мають включати і ставлення приймаючого середовища, бо саме якість суспільного сприйняття часто визначає, чи відчуває ВПО себе членом громади, чи носієм стигматизованого статусу. В. Мясенко, аналізуючи особливості ставлення українців до внутрішньо переміщених осіб, фактично демонструє, що громадська думка може або пом'якшувати соціальну вразливість, або посилювати її через дистанцію, упередження чи формальне співчуття без реального прийняття [30]. До показників цього виміру можна віднести відчуття дискримінації, досвід відторгнення, рівень довіри між ВПО та місцевими мешканцями, готовність громади до співпраці та включення переміщених осіб у спільні практики.

Отже, соціальна вразливість є багатовимірним соціальним явищем, що відображає рівень незахищеності особи або групи перед кризовими викликами та визначається сукупністю економічних, соціальних, психологічних, правових і адаптаційних чинників.

1.2. Внутрішньо переміщені особи як соціальна категорія підвищеної вразливості: соціально-демографічні характеристики та специфіка життєвої ситуації.

Соціально-демографічні характеристики внутрішньо переміщених осіб становлять одну з базових аналітичних площин дослідження цієї категорії населення, оскільки через них розкривається внутрішня неоднорідність групи, різниця в ресурсному забезпеченні, особливості адаптації та масштаби соціальної вразливості. У такому контексті К. Майстренко [26] звертає увагу на те, що становище ВПО не може бути однаково пояснене для всіх переміщених осіб, бо демографічні параметри безпосередньо впливають на характер життєвих ризиків, обсяг потреб і шляхи подолання наслідків війни. Саме тому аналіз соціально-демографічних характеристик ВПО має спиратися не лише на опис кількісного складу, а й на виявлення тих ознак, які зумовлюють специфіку повсякденного життя, соціальної інтеграції та доступу до механізмів підтримки.

Одним із найвиразніших параметрів соціально-демографічного портрета внутрішньо переміщених осіб є вікова структура, яка суттєво впливає на характер переживання вимушеного переміщення та подальшої адаптації. У зв'язку з цим Н. Заверико [13] показує, що діти з числа внутрішньо переміщених осіб переживають не лише зміну місця проживання, а й порушення освітнього, комунікативного та емоційного середовища, що істотно відрізняє їхній досвід від дорослого населення. Якщо для осіб молодого та середнього віку переміщення часто пов'язується з втратою роботи, необхідністю швидкого відновлення економічної самостійності та перебудовою життєвих планів, то для дітей і підлітків на перший план виходять питання безпеки, навчання, психоемоційної стабільності та збереження умов розвитку. Для людей старшого віку вимушене переселення ускладнюється нижчою мобільністю, гіршим станом здоров'я, більшою

залежністю від медичних і соціальних послуг, а також складністю пристосування до нових адміністративних і побутових умов.

Показовою соціально-демографічною ознакою є стать, оскільки воєнне переміщення в українському контексті має виразну гендерну специфіку, пов'язану з розподілом сімейних обов'язків, мобільністю, джерелами доходу та ризиками безпеки. У цьому плані О. Андрєєва [1] акцентує на підвищених рівнях тривожності серед внутрішньо переміщених жінок зрілого віку, що вказує на поєднання демографічного та психологічного вимірів життєвої ситуації цієї групи. Гендерний вимір дає підстави стверджувати, що соціально-демографічна характеристика ВПО не може обмежуватися формальним співвідношенням чоловіків і жінок, бо за цими показниками стоять принципово різні моделі переживання кризи, відповідальності та щоденного відновлення життєвої рівноваги.

Сімейний стан і склад домогосподарства є ще одним визначальним елементом соціально-демографічного профілю внутрішньо переміщених осіб, оскільки переміщення майже завжди відбувається не ізольовано, а в системі родинних зв'язків і взаємних обов'язків. На це звертає увагу О. Клименко-Гапон [15], розглядаючи сім'ї ВПО як окремий об'єкт соціально-педагогічної підтримки, що потребує аналізу не лише індивідуальних, а й внутрішньосімейних характеристик. Отже, соціально-демографічна характеристика ВПО повинна включати не лише відомості про індивіда, а й дані про родинну структуру, бо саме через сімейний вимір найбільш виразно проявляються реальні навантаження, рівень взаємної підтримки та ступінь повсякденної нестабільності (див.табл.1.3) (Більш детальна характеристика соціально-демографічних особливостей внутрішньо переміщених осіб подана в Додатку А).

Таблиця 1.3.

Внутрішньо переміщені особи як соціальна категорія підвищеної вразливості: соціально-демографічні характеристики [13; 18; 26; 33]

Характеристика	Зміст	Деталізація	Особливості для ВПО	Приклад
----------------	-------	-------------	---------------------	---------

Вік	Вікова структура населення	Діти, підлітки, працездатні, літні особи	Різні вікові групи мають різний рівень адаптаційних можливостей	Літні люди мають труднощі з адаптацією
Стать	Гендерна структура	Чоловіки, жінки	Жінки частіше залишаються з дітьми, чоловіки можуть бути мобілізовані	Одинокі мати з дітьми
Сімейний стан	Тип родини	Повні, неповні, багатодітні сім'ї	Високий рівень навантаження на одного з батьків	Мати-одиначка
Рівень освіти	Освітній статус	Середня, професійна, вища освіта	Впливає на можливості працевлаштування	Людина з дипломом не може знайти роботу
Професійний статус	Зайнятість до переміщення	Працюючі, безробітні, студенти	Часто втрачається робота після переміщення	Втрата бізнесу
Доходи	Фінансовий стан	Рівень доходів до і після переміщення	Різка зниження доходів	Залежність від допомоги
Місце проживання	Тип території	Міська, сільська місцевість	Зміна середовища проживання	Переїзд із села до міста
Житлові умови	Тип житла	Власне, орендоване, тимчасове	Часто відсутнє постійне житло	Проживання в шелтері
Стан здоров'я	Фізичне і психічне здоров'я	Хронічні захворювання, травми	Обмежений доступ до медицини	Відсутність лікування
Наявність дітей	Кількість утриманців	Діти дошкільного та шкільного віку	Додаткове навантаження на родину	Двоє дітей у сім'ї
Інвалідність	Обмеження функціонування	Особи з інвалідністю	Підвищені потреби у підтримці	Людина з інвалідністю
Соціальний статус	Позиція в суспільстві	Роль і статус до переміщення	Втрата соціального статусу	Колишній підприємець
Міграційний досвід	Попередні переміщення	Наявність досвіду адаптації	Впливає на здатність адаптуватися	Повторне переміщення
Соціальний капітал	Мережа контактів	Родина, друзі, знайомі	Втрата або зменшення соціальних зв'язків	Відсутність підтримки

Регіон походження	Географічний фактор	Зона бойових дій або окупації	Впливає на рівень травматизації	ВПО зі східних регіонів
-------------------	---------------------	-------------------------------	---------------------------------	-------------------------

Освітній рівень внутрішньо переміщених осіб посідає помітне місце в системі соціально-демографічних характеристик, оскільки він визначає можливості професійної переорієнтації, здатність орієнтуватися в новому інформаційному середовищі та успішність входження в інституційний простір приймаючої громади. У цьому зв'язку І. Пристай [33] наголошує на розвитку професійних навичок і соціальної адаптації ВПО, що дає можливість розглядати освіту як ресурс, який може послаблювати наслідки вимушеного переселення або, навпаки, у разі його недостатності посилювати соціальну нестійкість.

Професійний статус і трудовий досвід також становлять значущий компонент соціально-демографічної характеристики внутрішньо переміщених осіб, оскільки переміщення нерідко супроводжується розривом між попередньою професійною ідентичністю та новими можливостями працевлаштування. У межах інституційного підходу А. Дяченко [11] показує, що інтеграція ВПО залежить не лише від формальних державних механізмів, а й від того, наскільки переміщена особа може відновити економічну суб'єктність через працю.

Стан здоров'я є ще одним соціально-демографічним параметром, який не можна ігнорувати при характеристиці внутрішньо переміщених осіб, оскільки він безпосередньо визначає мобільність, рівень самостійності та обсяг необхідної підтримки. У цьому контексті Н. Белікова [41] пов'язує якість життя ВПО з фізичною активністю, що дає підстави трактувати тілесне самопочуття як складову ширшої демографічної та соціальної оцінки життєвого становища переміщених осіб.

Територіальне походження внутрішньо переміщених осіб має самостійне значення в соціально-демографічному описі, оскільки воно впливає на культурні звички, професійну структуру, рівень урбанізованості та

очікування щодо нового місця проживання. Саме О. Бобось [5] у геоінформаційному підході до соціальної безпеки ВПО фактично демонструє, що регіональний вимір переміщення має прямий зв'язок із доступністю ресурсів, характером інфраструктурних обмежень і просторовою конфігурацією соціальної вразливості. Особи, які були переміщені з великих міст, промислових центрів, малих містечок або сільської місцевості, відрізняються не лише за стилем життя, а й за типом соціального капіталу, практиками комунікації та очікуваннями щодо послуг, роботи й освіти.

Соціально-демографічний портрет ВПО не може бути повним без урахування дітей та підлітків як окремої внутрішньої групи, для якої переміщення створює особливу комбінацію освітніх, емоційних і соціалізаційних викликів. На цьому наголошує В. Дереш [42], досліджуючи розвиток адаптаційних можливостей внутрішньо переміщених дітей у воєнних умовах і показуючи, що дитячий досвід переміщення має відмінну логіку переживання порівняно з дорослим.

Окреме місце в соціально-демографічній структурі внутрішньо переміщених осіб посідають психологічно вразливі підгрупи, демографічні характеристики яких поєднуються з вираженими психоемоційними наслідками війни та переміщення. У цьому аспекті Н. Волинець [7] пов'язує підлітковий статус ВПО з проявами депресії, що дозволяє побачити, як вікові характеристики взаємодіють із загальною кризовою ситуацією та утворюють особливий тип соціальної і психологічної чутливості. Аналогічно люди зрілого віку, самотні матері, особи, які пережили втрату членів сім'ї, або ті, хто мають низький рівень соціальної підтримки, становлять демографічні групи з підвищеним ризиком емоційного виснаження, тривожності та втрати життєвої рівноваги.

Для розуміння соціально-демографічного складу внутрішньо переміщених осіб доречно також враховувати рівень їх включеності в громаду, оскільки ця характеристика опосередковано пов'язана з попереднім соціальним досвідом, мобільністю та здатністю вибудовувати нові зв'язки. У

цьому зв'язку С. Кошова [18] показує, що проблеми інтеграції ВПО в українське суспільство мають не лише інституційний, а й соціально-побутовий характер, який відчутно залежить від демографічного профілю конкретної людини (див. табл.1.4.).

Таблиця 1.4.

Специфіка життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб як соціально вразливої категорії [2; 8; 16; 25]

Сфера	Прояв	Деталізація	Наслідки	Приклад
Економічна	Втрата доходу	Втрата роботи, бізнесу, майна	Фінансова нестабільність	Відсутність стабільного доходу
Економічна	Залежність від допомоги	Соціальні виплати, гуманітарна допомога	Обмежена самостійність	Отримання допомоги
Соціальна	Соціальна ізоляція	Втрата контактів, відсутність нових зв'язків	Відчуття самотності	Відсутність друзів у новому місті
Соціальна	Труднощі інтеграції	Неприйняття в громаді, культурні бар'єри	Соціальне відчуження	Конфлікти з місцевими
Психологічна	Стрес і тривожність	Переживання травматичних подій	Емоційне виснаження	Постійна тривога
Психологічна	Втрата контролю	Невизначеність майбутнього	Зниження активності	Нездатність планувати
Житлова	Відсутність житла	Тимчасове проживання	Нестабільність	Життя в гуртожитку
Житлова	Перенаселеність	Велика кількість людей в одному житлі	Погіршення умов життя	Спільне проживання кількох сімей
Освітня	Переривання навчання	Зміна школи або університету	Освітні втрати	Дитина пропустила навчання
Медична	Обмежений доступ	Відсутність лікарів або ресурсів	Погіршення здоров'я	Відкладене лікування
Правова	Проблеми з документами	Втрата або відсутність документів	Обмеження прав	Неможливість отримати послуги
Інституційна	Недоступність послуг	Складність отримання допомоги	Соціальна незахищеність	Черги, бюрократія
Сімейна	Розділення сім'ї	Розрив сімейних зв'язків	Психологічна напруга	Члени сім'ї в різних містах

Культурна	Адаптаційні труднощі	Інші норми і правила	Дискомфорт	Невідповідність середовища
Професійна	Втрата кваліфікації	Неможливість працювати за фахом	Деградація навичок	Робота не за спеціальністю
Безпекова	Відчуття небезпеки	Пережитий досвід війни	Постійне напруження	Страх повернення

Показовим елементом соціально-демографічного аналізу є також ставлення приймаючого середовища до різних категорій ВПО, адже сприйняття переміщених осіб часто залежить від їхнього віку, сімейного стану, зовнішніх маркерів уразливості та уявлень громади про те, хто більше або менше потребує підтримки. На це звертає увагу Н. Мазур [25], аналізуючи рівень розуміння потреб і проблем ВПО серед населення приймаючих громад та готовність до надання допомоги. Наприклад, родини з малими дітьми, самотні літні люди або особи, що мають очевидні ознаки втрати життєвих ресурсів, можуть викликати більше співчуття, тоді як працездатні дорослі частіше оцінюються через очікування швидкої самостійності.

Через це соціально-демографічний портрет внутрішньо переміщених осіб має враховувати й той факт, що різні підгрупи ВПО можуть по-різному переживати прийняття або неприйняття в новому соціальному середовищі.

Розглядаючи внутрішньо переміщених осіб як соціально-демографічну категорію, необхідно звернути увагу і на поєднання кількох ознак в одній життєвій ситуації, коли саме комбінація параметрів створює найвищий рівень уразливості. У такому ракурсі М. Біскуп [4] у соціально-психологічному портреті ВПО фактично демонструє, що поєднання віку, статі, сімейного навантаження, втрати професійного статусу та емоційного виснаження формує складніші конфігурації труднощів, ніж кожен із цих чинників окремо.

Специфіка життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб як соціально вразливої категорії полягає в тому, що їхнє повсякденне життя формується в умовах вимушеного розриву з попереднім середовищем існування, втрати звичних соціальних зв'язків і необхідності пристосування до нових обставин. У цьому контексті С. Кошова [18] розглядає труднощі інтеграції внутрішньо

переміщених осіб в українське суспільство як наслідок не лише зовнішніх бар'єрів, а й глибокої зміни життєвого простору, у якому людина змушена заново вибудовувати соціальні контакти, побут і відчуття належності. Така ситуація ускладнюється тим, що переміщення зазвичай не є добровільним життєвим вибором, а виступає реакцією на загрозу безпеці, воєнні дії, руйнування житла чи неможливість продовжувати звичне життя в попередньому регіоні.

Однією з найчутливіших рис життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб є стан тривалої невизначеності, що впливає на ухвалення рішень, планування майбутнього та здатність зберігати внутрішню рівновагу. У дослідженнях О. Андрєєвої [1] простежується, що навіть окрема група внутрішньо переміщених жінок зрілого віку демонструє підвищений рівень тривожності, а це вказує на глибину психологічного навантаження, яке супроводжує вимушене переселення. Невизначеність стосується не тільки питання повернення додому чи остаточного облаштування на новому місці, а й таких сфер, як зайнятість, безпека дітей, доступ до соціальних виплат, тривалість житлової стабільності та можливість відновлення довгострокових життєвих планів.

Окремою ознакою специфіки життєвої ситуації ВПО є потреба в безперервній адаптації до нових соціальних, побутових та інституційних умов, які нерідко суттєво відрізняються від попереднього способу життя. У цьому аспекті І. Галян [8] підкреслює значення емоційних диспозицій адаптаційної здатності внутрішньо переміщених осіб, що дозволяє розглядати пристосування не лише як зовнішню зміну поведінки, а як складний процес внутрішнього налаштування на інше середовище.

Суттєвою складовою життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб є руйнування попередньої системи соціальних зв'язків і необхідність формування нових відносин у приймаючому середовищі. Саме І. Мазоха [24] наголошує на значенні збереження соціальних зв'язків для подолання наслідків переміщення, що дає підстави розглядати їх ослаблення як одну з

причин поглиблення соціальної вразливості. У багатьох випадках люди залишають знайоме коло родичів, друзів, колег, сусідів і спільнот, які раніше забезпечували підтримку, емоційну включеність і відчуття соціальної приналежності. На новому місці така мережа взаємодії або відсутня, або формується повільно, що посилює самотність, соціальну дистанцію й труднощі в повсякденному функціонуванні.

Для багатьох внутрішньо переміщених осіб центральною рисою їхньої життєвої ситуації стає втрата або послаблення економічної самостійності, що змінює не лише матеріальне становище, а й структуру особистісної самооцінки та відчуття соціальної спроможності. У працях В. Андріяша [2] наголошується, що серед основних проблем ВПО стабільно присутні труднощі працевлаштування, нестача доходів, житлова незахищеність та інші аспекти, які разом формують стан затяжної соціальної нестабільності.

Порушення психосоціального благополуччя є однією з найбільш виразних ознак життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб, адже вимушене переселення торкається одночасно внутрішнього стану людини й її соціального функціонування. У цьому зв'язку А. Голотенко [9] розглядає психосоціальне благополуччя ВПО як показник, що залежить від рівня безпеки, підтримки, можливості брати участь у житті громади та зберігати суб'єктивне відчуття життєвої цілісності. Коли ці елементи порушені, людина переживає не лише втрату звичних умов, а й ослаблення самої здатності відчувати себе повноцінним учасником соціального життя.

Життєва ситуація внутрішньо переміщених осіб має виразний сімейний вимір, оскільки вимушене переміщення зазвичай змінює внутрішньородинні ролі, навантаження та способи взаємної підтримки. Це добре простежується у міркуваннях О. Клименко-Гапон [15], де сім'ї ВПО розглядаються як такі, що потребують спеціальної соціально-педагогічної підтримки через сукупність труднощів, які виникають унаслідок переселення. Часто саме в межах сім'ї концентруються головні наслідки переміщення: пошук житла, забезпечення дітей, емоційне утримання родинної єдності, подолання конфліктів,

пов'язаних із перенапруженням і нестачею ресурсів. Якщо сім'я є роз'єднаною, частина її членів перебуває в іншому регіоні або за кордоном, а частина лишається в новому місці проживання, це ще більше ускладнює повсякденне життя та посилює емоційне виснаження. Отже, специфіка життєвої ситуації ВПО полягає також у тому, що вони переживають наслідки війни й переміщення не лише індивідуально, а як учасники сімейних систем, де труднощі однієї людини майже завжди впливають на всіх інших.

Проблема житла займає особливе місце в структурі життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб, оскільки саме вона визначає відчуття мінімальної безпеки, приватності та можливості відновлювати повсякденність. У цьому плані О. Бобось [5] пов'язує соціальну безпеку ВПО з територіальним і просторовим виміром, що дозволяє розглядати житлове питання не як окрему побутову проблему, а як центральний елемент стабілізації після переміщення. Тимчасове проживання, часті переїзди, залежність від орендодавців, нестача коштів на оренду або проживання у спільних чи переповнених приміщеннях позбавляють людину відчуття впорядкованості життя.

Наступною рисою життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб є потреба в постійному контакті з інституціями соціального захисту, адміністративними структурами та програмами підтримки, від якості яких залежить щоденне функціонування людини. У цьому аспекті А. Колосок [17] розглядає соціальний захист ВПО як комплексний механізм підтримки, а це дає змогу побачити, наскільки тісно життєва ситуація переміщених осіб пов'язана з доступністю та ефективністю інституційних рішень.

Для внутрішньо переміщених осіб характерним є переживання психологічної напруги, яка не завжди зменшується після самого факту переїзду, а нерідко зберігається або набуває нових форм у процесі пристосування до нового місця проживання. Це підтверджує М. Біскуп [3], звертаючи увагу на потребу в заходах підвищення стресостійкості ВПО, що свідчить про тривалий характер психологічного навантаження після переміщення. Саме тому життєва ситуація ВПО має специфіку тривалого

стресового функціонування, коли навіть у відносно стабільних умовах людина може лишатися в стані мобілізації, виснаження або прихованої емоційної нестійкості.

У багатьох випадках специфіка життєвої ситуації ВПО виявляється у складнощах інтеграції до приймаючої громади, де нове середовище не завжди стає простором швидкого прийняття та включення. Це підкреслює А. Дяченко [11], аналізуючи механізми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні й фактично показуючи, що сама присутність у новому регіоні ще не означає повноцінного входження в його соціальну структуру. Людина може проживати в новій громаді, користуватися її послугами та навіть працювати, але при цьому не відчувати себе частиною спільноти, не мати розвинених контактів і не сприймати новий простір як свій.

Н. Заверико [13] акцентує, що соціально-педагогічна адаптація переміщених дітей потребує окремого аналізу, оскільки зміна середовища впливає на їхні освітні траєкторії, емоційний стан і міжособистісні взаємини. Дитина переживає переміщення не через адміністративні чи правові процедури, а через втрату друзів, зміну школи, нові вимоги середовища, емоційну нестійкість дорослих та ослаблення відчуття безпеки. Підлітки додатково стикаються з кризою ідентичності, труднощами самопрезентації в нових колективах, підвищеною чутливістю до неприйняття та невизначеністю щодо власного майбутнього. Саме тому життєва ситуація ВПО як соціально вразливої категорії має поколіннєву специфіку, де досвід дітей і молоді не можна зводити до загального сімейного контексту, а потрібно розглядати як окремий вимір соціальної вразливості.

Особливе місце в життєвій ситуації ВПО займає взаємодія з приймаючим населенням, оскільки саме суспільне сприйняття часто визначає, чи буде нове середовище переживатися як підтримувальне, нейтральне або відчужене. У цьому плані В. Мяленко [30] показує, що ставлення українців до внутрішньо переміщених осіб є неоднорідним, а це означає, що частина ВПО може

стикатися з дистанцією, настороженістю або прихованими упередженнями навіть за відсутності відкритого конфлікту.

Значну роль у специфіці життєвої ситуації внутрішньо переміщених осіб відіграє потреба в цілеспрямованому соціально-психологічному супроводі, без якого подолання наслідків переміщення часто виявляється значно складнішим. На це звертає увагу Ю. Гундертайло [10], розглядаючи організацію супроводу ВПО як умову зниження дезадаптації, підтримки особистісних ресурсів і налагодження взаємодії з новим середовищем. Отже, специфіка життєвої ситуації ВПО полягає також у її багатокомпонентності, що робить необхідним міждисциплінарний підхід до допомоги та унеможливорює ефективне вирішення проблем лише через один окремий інструмент підтримки.

Для частини внутрішньо переміщених осіб характерним є переживання самотності та втрати цілісного образу власної життєвої історії, що надає їхній ситуації додаткового екзистенційного виміру. У цьому ракурсі І. Стельмах [49] аналізує опанування самотності в умовах війни через ідентичнісні наративи ВПО, що дозволяє глибше зрозуміти, як переміщення впливає на уявлення людини про себе, своє минуле та своє можливе майбутнє. Тому специфіка життєвої ситуації ВПО як соціально вразливої категорії розкривається ще й через порушення ідентичнісної безперервності, коли людині доводиться заново вибудовувати не лише побут, а й внутрішню логіку власного життєвого шляху.

Таким чином, внутрішньо переміщені особи є соціально неоднорідною категорією населення, для якої вимушене переселення супроводжується комплексом соціально-економічних, психологічних та інтеграційних труднощів, що підвищують рівень їхньої соціальної вразливості.

Висновки до першого розділу

У результаті теоретичного аналізу встановлено, що соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб є багатовимірним соціальним

явищем, яке формується під впливом сукупності економічних, правових, психологічних, сімейних та комунікативних чинників. Її сутність полягає у зниженні здатності особи або групи самотійно протистояти несприятливим обставинам, адаптуватися до змін і підтримувати стабільне функціонування в новому середовищі. Соціальна вразливість ВПО проявляється не лише у втраті житла, роботи чи звичних соціальних зв'язків, а й у порушенні відчуття безпеки, життєвої визначеності, соціальної належності та перспективності майбутнього. Саме тому її слід розглядати як комплексний стан, що охоплює як об'єктивні умови життя, так і суб'єктивне переживання наслідків вимушеного переміщення.

З'ясовано, що показники та структурні компоненти соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб охоплюють матеріально-економічний, житловий, соціально-демографічний, правовий, психологічний, адаптаційний, інтеграційний, сімейний та інституційний виміри. Такий підхід дає змогу розкрити складність становища ВПО та показати, що їхня життєва ситуація не може бути пояснена одним окремим чинником. Водночас внутрішньо переміщені особи як соціальна категорія підвищеної вразливості відзначаються значною внутрішньою неоднорідністю, оскільки їхнє становище залежить від віку, статі, сімейного стану, наявності дітей, рівня освіти, стану здоров'я, професійного досвіду та особливостей попереднього місця проживання. Це підтверджує необхідність диференційованого підходу до їх аналізу, оцінки потреб і визначення шляхів підтримки.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Державна політика соціального захисту та інституційні механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Державна політика соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні формується як відповідь на масштабні наслідки війни, що спричинили втрату житла, доходів, соціальних зв'язків і доступу до звичних умов життя для значної частини населення. У цьому зв'язку А. Тараненко [35] розглядає публічне управління захистом прав внутрішньо переміщених осіб як систему цілеспрямованих управлінських дій, через які держава намагається забезпечити правові гарантії, організаційне реагування та координацію підтримки в умовах тривалої кризи.

Особливість цієї політики полягає в тому, що вона має одночасно реагувати на наслідки вже пережитих втрат і працювати на перспективу адаптації та інтеграції людей у нових громадах. Саме тому державний підхід до соціального захисту ВПО має розглядатися як багаторівнева система, у якій поєднуються нормативно-правове регулювання, адміністративні процедури, фінансові інструменти, інформаційний супровід та інституційна взаємодія різних суб'єктів підтримки.

Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб у практичному вимірі реалізується через сукупність гарантій, які повинні зменшувати наслідки вимушеного переміщення та забезпечувати мінімальні умови для безпечного існування. На цьому акцентують А. Колосок і С. Буднік [17], підкреслюючи, що соціальний захист ВПО має охоплювати не окремий вузький вид допомоги, а систему підтримувальних заходів, що враховують житлові, матеріальні, правові, побутові та комунікативні потреби людини. У такій логіці держава

повинна виступати не лише джерелом соціальних виплат, а й інституційним посередником між переміщеною особою та різними сегментами соціальної інфраструктури, включно з ринком праці, освітою, охороною здоров'я, місцевими сервісами й програмами адаптації.

Нормативно-правова основа державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб виконує роль фундаменту, на якому вибудовуються всі інші механізми підтримки, включно з реєстрацією статусу, доступом до виплат, житловими програмами та послугами. У цьому ракурсі О. Нікітіна [31] пов'язує право на соціальний захист ВПО з необхідністю забезпечення не формального, а реального доступу до державних гарантій, що дозволяє розглядати правовий компонент як базову умову ефективного функціонування всієї системи підтримки. Наявність чітких правових норм дає змогу визначити коло прав, обов'язків інституцій, порядок взаємодії громадян із державними органами та межі відповідальності різних суб'єктів влади. Тому державна політика соціального захисту ВПО потребує постійного узгодження правового поля з адміністративною практикою, щоб законодавчо закріплені гарантії не втрачали своєї дієвості на етапі безпосереднього застосування.

У системі інституційних механізмів підтримки особливе місце належить органам місцевого самоврядування, оскільки саме на рівні громади відбувається найбільш безпосередня взаємодія з внутрішньо переміщеними особами. Р. Титикало [36] наголошує, що компетенції органів місцевого самоврядування щодо захисту прав ВПО мають не допоміжний, а прикладний характер, адже саме громада забезпечує організацію локальних сервісів, доступ до інформації, супровід у побутових питаннях і реагування на найнагальніші потреби переміщених осіб.

Інституційна підтримка ВПО має комплексний характер, оскільки вона охоплює не тільки соціальний захист у вузькому значенні, а й механізми адаптації, реінтеграції, міжвідомчої взаємодії та формування довготривалої підтримувальної інфраструктури. Саме О. Ніфатова [32] підкреслює значення інституційного забезпечення комплексної системної підтримки соціальної

адаптації та реінтеграції, що дозволяє розглядати державну політику як поєднання різних сфер регулювання, а не як набір ізольованих рішень.

Державна політика у сфері підтримки ВПО не може бути ефективною без залучення гуманітарного сектору, який доповнює можливості офіційних структур, особливо в умовах масштабної та тривалої кризи. У цьому контексті О. Малюхов [27] розглядає роль гуманітарних організацій як напрям співпраці з органами місцевого самоврядування, через який посилюється ресурсна база підтримки, розширюється спектр послуг і зменшується навантаження на державні інституції.

Механізми інтеграції ВПО в нове соціальне середовище становлять окремий вимір державної політики, оскільки соціальний захист не повинен обмежуватися лише компенсацією втрат або короткостроковою допомогою. У цьому сенсі А. Дяченко [11] трактує інтеграцію внутрішньо переміщених осіб як процес, що вимагає цілеспрямованих управлінських дій і належного інституційного оформлення, оскільки без нього переміщення може перетворитися на хронічний стан соціальної периферійності. Отже, інституційні механізми мають забезпечувати не тільки виживання ВПО в кризових умовах, а й умови для переходу від стану вимушеної залежності до більш стійкого й автономного способу життя.

Окремим компонентом державної політики є правозахисний вимір, який покликаний гарантувати ВПО реальну можливість користуватися своїми правами без дискримінації, затягування процедур чи ускладненого доступу до адміністративних сервісів. Саме Д. Лісов [22] звертає увагу на ознаки соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, що дозволяє розглядати цей захист як систему практичних гарантій, а не лише декларативних положень. Ідеться про право на отримання відповідного статусу, соціальних виплат, житлових програм, пенсійного забезпечення, медичних і освітніх послуг, а також право на гідне ставлення з боку інституцій і зрозумілу процедуру реалізації своїх законних інтересів.

Система державної підтримки ВПО має також чітко враховувати проблему психосоціальної дестабілізації, яка не зникає автоматично після надання матеріальної або адміністративної допомоги. У цьому плані Н. Заверико [14] підкреслює значення соціально-психологічного супроводу ВПО в громаді, що дає підстави включати його до інституційних механізмів підтримки нарівні з виплатами, правовими процедурами чи житловими програмами. Саме тому державна політика соціального захисту ВПО повинна включати не лише соціально-економічні, а й психосоціальні інструменти, без яких підтримка лишається неповною й не відповідає реальному характеру потреб переміщеної людини (див.табл.2.1.).

Таблиця 2.1.

Державна політика соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні (2025–2026): напрями, інструменти та зміст [17; 31; 35; 36]

Напрямок політики	Інструмент	Зміст заходу	Механізм реалізації	Актуальні особливості
Фінансова підтримка	Щомісячні виплати	Грошова допомога ВПО для покриття базових потреб	Через органи соцзахисту або онлайн-сервіси	2000 грн дорослим, 3000 грн дітям та особам з інвалідністю
Житлова політика	Субсидія на оренду	Компенсація витрат на орендоване житло	Подання заяви через органи соцзахисту	Орієнтація на ВПО без власного житла
Житлова політика	Компенсація за розміщення	Відшкодування витрат установам, що приймають ВПО	Державне фінансування комунальних витрат	Включає оплату комунальних послуг і палива
Житлова політика	Програми кредитування	Доступ до житла через пільгові кредити	Державні програми («Оселя», Держмолодьжитло)	Спрямовані на довгострокове забезпечення житлом
Соціальні послуги	Комплекс соціальних послуг	Надання соціального супроводу, консультацій, догляду	Центри соціальних служб	Розширення стандартів соціальних послуг
Медичне забезпечення	Медсестринський догляд	Довготривалий догляд для	Через заклади охорони здоров'я	Запроваджено як експериментальний

		маломобільних ВПО		ий проєкт до 2026 року
Соціальний захист	Притулки для маломобільних	Тимчасове проживання для осіб з інвалідністю та літніх	Договірна форма соціальних послуг	Орієнтація на найуразливіші категорії
Освітня політика	Доступ до освіти	Забезпечення навчання дітей ВПО	Інтеграція у школи, онлайн-освіта	Мінімізація освітніх втрат
Інституційна політика	Оцінка потреб ВПО	Регулярний моніторинг потреб переселенців	На рівні громад	Запроваджується як обов'язкова практика
Локальна політика	Міські програми підтримки	Комплексні програми інтеграції ВПО	Місцеві бюджети та органи влади	Напр., програма Києва 2026–2028 рр.
Цифровізація	Онлайн-доступ до послуг	Подання заяв, оформлення виплат	Державні електронні сервіси	Спрощення доступу до допомоги
Соціальна інтеграція	Програми адаптації	Інтеграція в громади, підтримка зайнятості	Локальні ініціативи	Орієнтація на довготривалу адаптацію

Серед інституційних механізмів підтримки не можна обійти увагою і роль громадського сектору в задоволенні нагальних потреб ВПО, особливо в умовах, коли державні сервіси потребують підсилення або не встигають реагувати на динаміку кризи. Це виразно показує І. Склярів [48], аналізуючи потреби ВПО у воєнний час через досвід громадського сектору, де акцент ставиться на оперативності, наближеності до реальних проблем людей та здатності швидко адаптувати формати допомоги до ситуації.

Громадські ініціативи часто заповнюють ті проміжки, які залишаються між офіційними програмами, надаючи підтримку в питаннях житла, гуманітарної допомоги, консультування, психологічного супроводу, допомоги дітям і комунікації з локальними спільнотами. Проте їхня стійка результативність можлива лише за умови визнання громадського сектору повноправним партнером у ширшій інституційній архітектурі підтримки. Через це сучасна державна політика має будуватися не за принципом відокремлення державної та громадської активності, а на основі співпраці, де

кожен сектор компенсує слабкі місця іншого й посилює загальну ефективність допомоги (див.табл.2.2.).

Таблиця 2.2.

**Інституційні механізми підтримки внутрішньо переміщених осіб:
суб'єкти, функції та інструменти [17]**

Суб'єкт	Рівень	Функції	Механізми підтримки	Приклад реалізації
Кабінет Міністрів України	Національний	Формування політики	Прийняття постанов, програм	Постанова №1169 про підтримку ВПО
Міністерство соціальної політики	Національний	Координація соціального захисту	Виплати, соціальні послуги	Програми допомоги та субсидії
Національна служба здоров'я	Національний	Медичне забезпечення	Контракти з медзакладами	Догляд за ВПО у лікарнях
Органи місцевого самоврядування	Регіональний	Реалізація політики	Програми підтримки, оцінка потреб	Міські програми адаптації
Центри соціальних служб	Локальний	Соціальний супровід	Консультування, підтримка сімей	Робота з ВПО на місцях
Заклади охорони здоров'я	Локальний	Медична допомога	Лікування, догляд	Медсестринські послуги ВПО
Освітні установи	Локальний	Освітня інтеграція	Навчання дітей ВПО	Включення у школи
Громадські організації	Національний/локальний	Додаткова підтримка	Гуманітарна допомога, консультації	Програми НУО
Міжнародні організації	Міжнародний	Фінансування і підтримка	Гранти, гуманітарні програми	Проекти допомоги ВПО
Програми кредитування	Державний/банківський	Житлова підтримка	Пільгові кредити	«ЄОселя»
Соціальні служби	Локальний	Індивідуальний супровід	Кейси, соціальна робота	Допомога сім'ям ВПО
Інформаційні системи	Національний	Облік ВПО	Реєстри, цифрові сервіси	Онлайн-реєстрація
Територіальні і громади	Локальний	Інтеграція	Соціальні програми, заходи	Оцінка потреб ВПО
Благодійні фонди	Локальний/міжнародний	Гуманітарна підтримка	Продукти, житло, допомога	Підтримка родин

Служби зайнятості	Національний/локальний	Працевлаштування	Підбір вакансій, навчання	Сприяння роботі
Соціальні програми	Комплексний	Інтеграція та адаптація	Освіта, житло, робота	Комплексні програми підтримки

Складовою державної політики є реагування на потреби дітей та сімей із числа ВПО, оскільки саме ці категорії часто потребують найбільш тривалого, чутливого й багаторівневого супроводу. У цьому зв'язку О. Богомаз [6] наголошує на необхідності інноваційних підходів у роботі з дітьми-ВПО, що вказує на потребу поєднувати класичні соціальні інструменти з сучасними форматами підтримки, орієнтованими на стійкість, творчість і включення у цифрове середовище. Державна політика в цій площині має враховувати освітню адаптацію, психоемоційний стан, безпекові потреби, підтримку батьків, збереження умов розвитку та запобігання соціальному виключенню дітей у новому середовищі.

Інституційна підтримка ВПО повинна бути зорієнтована не лише на подолання дефіцитів, а й на відновлення внутрішніх ресурсів людини, які дають їй змогу в майбутньому зменшувати залежність від зовнішньої допомоги. На це вказує О. Медведєва [28], аналізуючи програму психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб як механізм не тільки кризового реагування, а й підтримки довгострокового відновлення особистісної стійкості. Саме тому державний захист ВПО має бути не пасивно-компенсаційним, а таким, що поєднує підтримку з відновленням суб'єктності, життєвої активності та здатності до самостійного функціонування в нових умовах.

Останнім критерієм якості державної політики є її здатність враховувати різноманітність життєвих ситуацій ВПО та відмовлятися від надмірно уніфікованих рішень, які не відображають реального спектра потреб. У цьому контексті К. Майстренко [26] показує, що вразливість внутрішньо переміщених жінок у період війни має свої особливі демографічні, соціальні й

безпекові параметри, а це свідчить про необхідність більш адресного підходу в межах соціальної політики.

Отже, державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб спрямована на забезпечення базових соціальних гарантій і створення умов для їх адаптації, інтеграції та відновлення життєвої стабільності.

2.2. Діяльність громад, неурядових та міжнародних організацій у процесі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище.

Діяльність громад, неурядових та міжнародних організацій у процесі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище набуває системного значення в умовах тривалого воєнного переміщення населення, коли саме локальний рівень стає простором безпосередньої взаємодії між людиною та соціальними інститутами.

У цьому контексті О. Малюхов [27] наголошує, що підтримка ВПО з боку гуманітарних структур і місцевого самоврядування повинна розгортатися як скоординована практика, а не як сукупність розрізнених добродійних заходів. Конкретним прикладом такої моделі є організація громадських хабів у будівлях колишніх адміністративних чи освітніх закладів, де працівники місцевої ради, соціальні працівники та волонтери ведуть спільний прийом, допомагають із побутовими питаннями та скеровують людей до профільних сервісів. Саме через подібні практики інтеграція ВПО починає розумітися не як абстрактне гасло, а як послідовне включення людини в нові соціальні зв'язки, інституції та повсякденні маршрути життя.

Приймаюча громада виконує роль першого середовища, у якому внутрішньо переміщена особа або родина оцінює, наскільки новий простір є безпечним, відкритим і придатним для відновлення звичного функціонування. У цьому аспекті Р. Титикало [36] пов'язує діяльність органів місцевого самоврядування із захистом прав ВПО, що дозволяє розглядати громаду як

практичний механізм реалізації соціальної політики, а не лише як територіальну одиницю (див. табл.2.3.).

Таблиця 2.3.

Діяльність громад у процесі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (2025–2026): напрями, механізми та практики [14; 18; 27; 36]

Напрямок діяльності громади	Механізм реалізації	Зміст діяльності	Інструменти	Актуальні приклади
Соціальна інтеграція	Програми адаптації	Включення ВПО у соціальне життя громади	Центри інтеграції, клуби взаємодії	Проведення спільних заходів для місцевих і ВПО
Житлова підтримка	Тимчасове розміщення	Надання житла або шелтерів	Гуртожитки, модульні містечка	Проживання у центрах компактного розміщення
Оцінка потреб	Соціальний моніторинг	Визначення потреб ВПО на рівні громади	Опитування, реєстри	Впровадження локальних баз даних ВПО
Соціальний супровід	Кейс-менеджмент	Індивідуальна підтримка сімей	Соціальні працівники	Супровід родин із дітьми
Освітня інтеграція	Інклюзія в освіту	Включення дітей у школи	Психолого-педагогічний супровід	Адаптаційні класи для дітей ВПО
Психологічна підтримка	Локальні служби	Надання психологічної допомоги	Консультації, групи підтримки	Центри психологічної допомоги
Працевлаштування	Співпраця з бізнесом	Сприяння зайнятості ВПО	Ярмарки вакансій, курси	Вакансії з житлом через службу зайнятості
Соціальна активність	Громадські ініціативи	Залучення ВПО до життя громади	Волонтерство, заходи	Участь у громадських проєктах
Культурна адаптація	Інтеграційні заходи	Ознайомлення з новим середовищем	Фестивалі, події	Культурні зустрічі
Інформаційна підтримка	Консультаційні центри	Надання інформації про послуги	Гарячі лінії, консультації	Допомога у доступі до сервісів
Цифрова інтеграція	Онлайн-сервіси	Доступ до послуг через цифрові платформи	Дія, портали	Реєстрація ВПО онлайн

Соціальна згуртованість	Робота з населенням	Зменшення напруги між ВПО і місцевими	Тренінги, діалоги	Програми взаєморозуміння
Молодіжна політика	Робота з молоддю	Залучення підлітків і молоді	Клуби, гуртки	Молодіжні простори
Підтримка сімей	Соціальні програми	Допомога родинам з дітьми	Соціальні послуги	Супровід багатодітних сімей
Безпекова адаптація	Інформування	Ознайомлення з умовами безпеки	Інструктажі	Орієнтація в новому середовищі

Якщо громада організовує інформаційні зустрічі для новоприбулих, створює зрозумілі маршрути звернення по допомогу, виділяє приміщення для тимчасового проживання та залучає місцевих фахівців до роботи з ВПО, це істотно зменшує початковий стрес дезорієнтації. Чітким прикладом є ситуація, коли в селищній або міській раді формують окрему базу доступного житла, список роботодавців, які готові брати переселенців на роботу, та графік безкоштовних консультацій юриста і психолога, а всю цю інформацію надають людині в перші дні після прибуття. Такі дії не лише вирішують нагальні проблеми, а й формують у ВПО відчуття, що приймаюче середовище не є байдужим і в ньому можна поступово вибудовувати нове повсякденне життя.

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у громаду неможлива без урахування того, що переміщення спричиняє розрив попередніх соціальних зв'язків і вимагає формування нових контактів у новому середовищі. Саме С. Кошова [18] підкреслює, що труднощі інтеграції ВПО в українське суспільство стосуються не лише матеріального забезпечення, а й процесу включення у спільноту, де людині необхідно знову вибудовувати довіру, участь і соціальну належність. У практичному вимірі це означає, що громади мають створювати простори неформальної взаємодії, наприклад спільні зустрічі мешканців і переселенців, локальні ярмарки, майстер-класи, жіночі клуби, підліткові групи спілкування або сімейні заходи в бібліотеках і будинках культури

(узагальнення запропонованих шляхів подолання соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб представлено в Додатку Б.).

Неурядові організації часто виступають першими акторами, які реагують на потреби ВПО швидше за державні інституції, особливо в ситуаціях масового переміщення або перевантаження місцевих ресурсів. У цьому зв'язку І. Складар [48] показує, що громадський сектор здатний оперативно виявляти потреби людей і пропонувати більш гнучкі моделі підтримки, адаптовані до конкретної ситуації громади чи окремої сім'ї. Прикладом такої роботи є діяльність волонтерських ініціатив, які допомагають облаштовувати тимчасове житло, збирають меблі, посуд, одяг, техніку та передають це родинам, які щойно прибули з прифронтових територій.

Особливого значення в процесі соціальної інтеграції ВПО набуває психологічна та психосоціальна підтримка, оскільки без стабілізації емоційного стану людини навіть добре організована матеріальна допомога не завжди забезпечує повноцінне включення в життя громади. У цьому напрямі Ю. Гундертайло [10] розглядає соціально-психологічний супровід ВПО як організований процес підтримки, який сприяє відновленню адаптаційного потенціалу, зменшенню напруги та посиленню здатності людини взаємодіяти з новим середовищем.

Діяльність громад і неурядових організацій має бути особливо чутливою до потреб дітей, оскільки саме дитячий досвід переміщення часто визначає, наскільки стабільно функціонуватиме родина в цілому. У цьому контексті Н. Заверико [13] акцентує на соціально-педагогічній адаптації переміщених дітей, що дозволяє розглядати освітнє та виховне середовище як один із центральних каналів їхнього входження в нову громаду. Практичними прикладами тут є організація адаптаційних занять у школах, де новоприбулі учні знайомляться з класом, шкільними правилами та педагогами; створення груп надолуження освітніх втрат; проведення ігрових зустрічей для дошкільнят та арттерапевтичних майстерень у бібліотеках чи дитячих просторах.

Окрему роль у приймаючому середовищі відіграють культурні та творчі формати взаємодії, бо саме вони дозволяють зменшувати соціальну дистанцію між місцевими мешканцями та ВПО без тиску формальних процедур. А. Крупник [19] пов'язує психологічну реабілітацію та адаптацію ВПО із самореалізацією на базі творчих кластерів, що відкриває можливість розглядати культурні простори як інструменти соціальної інтеграції. Наприклад, у місті може функціонувати майстерня, де переселенці та місцеві жителі разом займаються керамікою, шиттям, живописом або музикою, а створені вироби потім продаються на благодійних ярмарках чи місцевих подіях. Такі практики одночасно працюють із травматичним досвідом і створюють нові горизонтальні зв'язки, що є основою для реальної інтеграції, а не лише формального співіснування на одній території.

Міжнародні організації виконують у процесі інтеграції ВПО не лише функцію фінансової підтримки, а й роль носіїв інституційного досвіду, методичних підходів і стандартів гуманітарної та соціальної роботи. У цьому ракурсі О. Малюхов [27] фактично показує, що співпраця міжнародних структур із місцевими громадами набуває результативності тоді, коли вона не обмежується наданням ресурсів, а спрямовується на підсилення локальної спроможності (див. табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

Діяльність неурядових та міжнародних організацій у підтримці та інтеграції ВПО: суб'єкти, функції та інструменти [18; 27; 35]

Тип організації	Назва / приклад	Основні напрями діяльності	Інструменти підтримки	Актуальні результати
Міжнародні організації	Всесвітня продовольча програма ООН	Фінансова підтримка ВПО	Грошова допомога	До 2220 грн на особу протягом 3 місяців
Міжнародні організації	УВКБ ООН	Соціальний захист і реєстрація	Багатоцільова допомога	Робота мобільних груп у громадах
Міжнародні організації	Норвезька рада у справах біженців	Гуманітарна допомога	Грошові виплати	Програми підтримки домогосподарств
Державні + міжнародні	Спільні програми	Підтримка вразливих груп	Грошова допомога	Реалізація з ВПП ООН

Громадські організації	«Голоси дітей»	Психосоціальна підтримка дітей	Консультації, табори, мобільні бригади	Понад 137 000 отримали допомогу
Благодійні фонди	CBG Charity	Гуманітарна допомога	Освітні, медичні програми	Підтримка ВПО та лікарень
Міжнародні фонди	Maple Hope Foundation	Медична і психологічна підтримка	Реабілітація, тренінги	Понад 3000 осіб отримали допомогу
Благодійні організації	Future for Ukraine	Медична допомога	Протезування, лікування	Операції та реабілітація військових
Діаспорні організації	Nova Ukraine	Медична та гуманітарна допомога	Постачання ресурсів	Тисячі отримали медичну допомогу
Платформи НУО	Philanthropy in Ukraine	Розвиток сектору допомоги	Верифікація організацій	Платформа PhilinUA
Економічна підтримка	Грантові програми	Розвиток бізнесу ВПО	Мікрогранти	До 30 тис. євро на бізнес
Освітні програми	Курси перекваліфікації	Підвищення кваліфікації	Навчання	Програми зайнятості ВПО
Соціальні сервіси	Центри підтримки	Комплексна допомога	Консультації, супровід	Інтеграція в громади
Психологічні програми	Психосоціальна допомога	Робота з травмою	Групи підтримки	Відновлення психоемоційного стану
Інформаційна підтримка	Гарячі лінії	Консультації	Телефонні сервіси	Доступ до інформації
Соціальна інтеграція	Громадські ініціативи	Залучення ВПО	Спільні проекти	Соціальна згуртованість

Процес соціальної інтеграції тісно пов'язаний із доступом до праці, професійного розвитку та джерел самозабезпечення, тому громади та організації мають працювати не лише з наслідками бідності, а й із відновленням економічної активності ВПО. У цьому напрямі І. Пристай [33] акцентує на освітніх трендах у розвитку професійних навичок і соціальної адаптації, що дозволяє бачити зайнятість як складову ширшого процесу входження в нове середовище. Чітким прикладом є організація місцевими громадськими центрами коротких курсів перекваліфікації для переміщених жінок у сферах бухгалтерії, цифрового адміністрування, соціального догляду,

перукарської справи або кулінарії з подальшим стажуванням у місцевих закладах.

Ставлення місцевого населення до внутрішньо переміщених осіб безпосередньо впливає на глибину інтеграції, а тому громади та організації мають працювати не тільки з ВПО, а й із приймаючим середовищем. У цьому сенсі Н. Мазур [25] показує, що рівень розуміння проблем ВПО та готовність надавати допомогу є змінними величинами, які залежать від соціальної комунікації, локального досвіду співжиття й наявності каналів взаємного пізнання. Такі форми взаємодії послаблюють ризик соціального розмежування і створюють умови, за яких інтеграція відбувається через спільний досвід участі, а не через одностороннє очікування вдячності чи пристосування.

Суттєвим напрямом діяльності неурядових та міжнародних організацій є підтримка жінок із числа ВПО, оскільки вони часто поєднують функції догляду за дітьми, ведення побуту, пошуку доходів і утримання емоційної стабільності родини. У цьому зв'язку О. Андрєєва [1] звертає увагу на тривожність внутрішньо переміщених жінок зрілого віку, що свідчить про потребу не лише в соціальній, а й у цільовій психоемоційній підтримці цієї групи.

Саме М. Біскуп [3] підкреслює значення заходів із підвищення стресостійкості внутрішньо переміщених осіб, що відкриває можливість розглядати соціальну інтеграцію не лише як зовнішнє включення у структури громади, а і як відновлення внутрішніх можливостей взаємодіяти з новим середовищем. Конкретними прикладами тут є тренінги з подолання стресу, групи освоєння навичок самодопомоги, тілесні практики для жінок, підліткові заняття з формування навичок емоційної регуляції, а також клуби взаємної підтримки для чоловіків, які втратили роботу або переживають кризу ролі. У деяких громадах такі заходи проводяться в спортивних або культурних просторах, де поряд із психоосвітнім компонентом люди отримують можливість відновлювати фізичну активність, комунікацію та звичку до регулярної участі в колективному житті.

У процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище вагому роль відіграють сімейно орієнтовані форми підтримки, адже саме сім'я часто виступає основною одиницею переживання кризи та відновлення повсякденного життя. У цьому напрямі О. Клименко-Гапон [15] розглядає соціально-педагогічну підтримку сімей ВПО як необхідну умову стабілізації їхнього функціонування в нових обставинах. Саме така модель роботи є результативною, бо вона орієнтується не лише на індивіда, а на всю систему внутрішньосімейних відносин, від стабільності якої значною мірою залежить інтеграція в нову громаду.

Робота міжнародних і неурядових організацій особливо відчутна в тих громадах, де місцеві ресурси є обмеженими, а кількість ВПО значно перевищує звичне навантаження на інфраструктуру. У цьому сенсі О. Бобось [5] дозволяє побачити, що територіальний і безпековий контекст прямо впливає на можливості підтримки, тому зовнішні організації нерідко беруть на себе функції, без яких інтеграція ускладнюється вже на початковому етапі. Саме така підтримка робить інтеграцію не декларативною, а фізично можливою, бо без облаштованого простору, доступу до послуг і регулярної присутності фахівців людина лишається сам на сам із наслідками переміщення.

Таким чином, ефективна взаємодія громад, громадських об'єднань та міжнародних організацій сприяє розширенню можливостей соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб і підвищенню результативності підтримки цієї категорії населення.

2.3. Шляхи удосконалення соціально-психологічної та соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Удосконалення соціально-психологічної та соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб доцільно розглядати як процес переходу від фрагментарної допомоги до цілісної системи супроводу, у центрі якої

перебуває не лише статус людини, а її реальна життєва ситуація, досвід втрат, ресурси та здатність до подальшої адаптації. Першим напрямом такого вдосконалення є впровадження індивідуалізованого оцінювання потреб, коли після прибуття ВПО до громади з нею працює не один окремих фахівець, а команда, що фіксує житлові умови, склад сім'ї, стан здоров'я, рівень емоційного виснаження, наявність доходів і потребу в психологічному супроводі. У практичному вимірі це може виглядати як первинне інтерв'ю в центрі підтримки, за результатами якого одна родина одразу отримує маршрут допомоги: матері пропонують групу психологічної стабілізації, дитину скеровують у безпечний дитячий простір, батькові надають консультацію щодо вакансій, а літній бабусі допомагають із медичним обліком і ліками.

Така модель дозволяє уникнути ситуації, коли людина змушена самотійно шукати потрібні сервіси, повторно розповідати про пережите різним установам і губитися між роз'єднаними структурами. На потребі бачити не абстрактного отримувача допомоги, а конкретну людину з комплексом проблем наголошує М. Біскуп [4].

Другим напрямом удосконалення є розширення системи соціально-психологічного супроводу на рівні громади, оскільки разова консультація або епізодична гуманітарна підтримка не вирішують наслідків тривалого стресу, втрати дому та порушення життєвої рівноваги.

Підтримка має будуватися як довший процес, у межах якого людина не лише отримує короткочасне полегшення, а поступово відновлює здатність орієнтуватися в новому середовищі, будувати взаємини, зменшувати тривогу та повертатися до активної участі в соціальному житті.

Чітким прикладом може бути запровадження в громаді програми тримісячного супроводу, де ВПО щотижня відвідують індивідуальні або групові зустрічі з психологом, мають контакт соціального працівника, можуть приєднатися до групи взаємопідтримки та отримують консультації щодо щоденних труднощів адаптації. Ефективність такої роботи зростає тоді, коли фахівці не обмежуються кризовою бесідою, а допомагають людині

відстежувати зміни в стані, формувати стійкіші способи реагування та відновлювати довіру до власних рішень. Саме організацію такого супроводу як окремий напрям підтримки внутрішньо переміщених осіб розглядає Ю. Гундертайло [10].

Шляхом удосконалення є впровадження травма-інформованого підходу в роботі всіх фахівців, які контактують із ВПО, а не лише психологів, бо наслідки війни та вимушеного переміщення проявляються у поведінці, емоційних реакціях, способі комунікації та здатності людини довіряти інституціям. Це означає, що працівники ЦНАПів, соціальних служб, шкіл, лікарень і місцевих адміністрацій мають розуміти, чому людина може бути дратівливою, розгубленою, надто тривожною або, навпаки, емоційно «відстороненою». На доцільності травма-інформованої логіки в допомозі постраждалим від війни акцентує О. Лазаренко [20].

Окремої уваги потребує вдосконалення підтримки дітей і підлітків із числа ВПО, оскільки саме вони нерідко залишаються в зоні непрямой уваги, коли основні зусилля спрямовуються на житло, документи та доходи дорослих. Соціально-психологічна допомога дітям має бути не додатком до загальної роботи з родиною, а окремо структурованим напрямом, який поєднує безпечний простір, освітню адаптацію, емоційну підтримку та включення в нові соціальні контакти. На специфіці психосоціальних інтервенцій для дітей-ВПО наголошує О. Лазаренко [21].

Наступним шляхом удосконалення є розвиток сімейно орієнтованої моделі підтримки, оскільки внутрішньо переміщені особи рідко переживають наслідки війни індивідуально, без впливу на родинні зв'язки, батьківські ролі, подружні стосунки та емоційний клімат у домогосподарстві. У практичному вимірі це означає, що допомога має адресуватися не тільки конкретній особі, яка звернулася до служби, а всій родині як системі, де проблеми одного члена часто підсилюють напругу в інших.

До прикладу, якщо мати перебуває у стані виснаження, дитина має труднощі адаптації в школі, а батько втратив роботу, найкращий результат

дасть не три окремі консультації, а узгоджений план підтримки для всієї сім'ї: батьківська бесіда, дитяча психоемоційна група, сімейне консультування та допомога з працевлаштуванням. Іншим прикладом може бути проведення родинних суботніх зустрічей у громадському центрі, де батьки паралельно беруть участь у психоосвітній сесії, а діти — у творчих чи ігрових заняттях. Саме соціально-педагогічну підтримку сімей ВПО як окремий напрям описує О. Клименко-Гапон [15].

Удосконалення підтримки ВПО неможливе без створення доступних механізмів відновлення соціальних зв'язків, бо матеріальна допомога не замінює людині відчуття приналежності до спільноти, а без нього інтеграція в нове середовище залишається поверховою.

Тому доцільно розвивати такі формати роботи, які поєднують місцевих мешканців і переселенців у спільній діяльності, а не залишають їх у позиціях «тих, хто допомагає» і «тих, хто отримує». Чітким прикладом є створення спільних клубів взаємодії при бібліотеках, будинках культури чи молодіжних центрах, де проводяться кулінарні вечори, майстер-класи, книжкові зустрічі, обговорення локальних ініціатив або волонтерські акції з благоустрою.

Іншим дієвим рішенням може бути залучення ВПО до дорадчих органів громади, наприклад молодіжної ради, батьківського комітету школи, ініціативної групи з облаштування укриття чи громадського простору. На складнощах соціального відторгнення внутрішньо переміщених осіб і потребі долати його через включення в соціальні відносини акцентує І. Локтева [23].

Окремим напрямом удосконалення має стати розвиток програм стресостійкості та життєстійкості, оскільки в багатьох випадках людина формально отримує необхідні сервіси, але внутрішньо залишається виснаженою, розгубленою й не готовою активно користуватися новими можливостями. Соціально-психологічна підтримка повинна включати не лише кризове реагування, а й роботу з відновленням внутрішніх ресурсів, умінням витримувати невизначеність, повертати щоденний ритм життя й поступово відновлювати суб'єктність.

Практичним прикладом можуть бути короткі цикли групових занять у громадах, де ВПО опановують техніки саморегуляції, навички розпізнавання емоційного перевантаження, вправи на відновлення відчуття контролю й способи безпечного звернення по допомогу. Іншим прикладом є поєднання психоосвітніх тренінгів із помірною фізичною активністю, наприклад групами скандинавської ходьби, йоги, дихальних практик або рухових занять для жінок і літніх людей, що водночас стабілізує емоційний фон і зменшує соціальну ізоляцію. На необхідності заходів із підвищення стресостійкості ВПО наголошує М. Біскуп [3].

Таблиця 2.5.

Шляхи удосконалення соціально-психологічної та соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб: напрями, механізми та практичні рішення [3; 10; 14; 28]

Напрямок удосконалення	Суть підходу	Конкретні заходи	Механізми реалізації	Очікуваний результат	Приклад впровадження
Індивідуалізація допомоги	Орієнтація на потреби особи	Первинна оцінка потреб, персональний план підтримки	Кейс-менеджмент	Адресна допомога	Індивідуальний супровід сім'ї ВПО
Довготривалий супровід	Безперервна підтримка	Регулярні консультації, моніторинг стану	Соціальні служби	Стабілізація стану	Програма 3-місячного супроводу
Травма-інформований підхід	Урахування наслідків травми	Навчання фахівців, адаптація комунікації	Тренінги, стандарти роботи	Зниження повторної травматизації	Курси для працівників ЦНАП
Психологічна підтримка	Робота з емоційним станом	Індивідуальні та групові сесії	Психологічні центри	Зменшення тривожності	Групи підтримки для жінок
Сімейно орієнтована допомога	Підтримка всієї родини	Сімейне консультування, робота з дітьми	Соціально-педагогічні програми	Гармонізація сімейних відносин	Родинні тренінги
Дитячі програми	Підтримка дітей ВПО	Адаптаційні групи, безпечні простори	Школи, НУО	Соціалізація дітей	Дитячі клуби

Освітня інтеграція	Доступ до навчання	Підтримка навчання, репетиторство	Освітні заклади	Зменшення освітніх втрат	Дистанційні курси
Працевлаштування	Економічна інтеграція	Курси, вакансії, перекваліфікація	Служби зайнятості	Підвищення доходів	Ярмарки вакансій
Підтримка підприємництва	Розвиток самозайнятості	Гранти, консультації	Бізнес-програми	Фінансова незалежність	Мікрогранти ВПО
Відновлення соціальних зв'язків	Зменшення ізоляції	Клуби, спільні заходи	Громадські простори	Соціальна інтеграція	Клуби взаємодії
Розвиток громад	Локальні ініціативи	Програми інтеграції	Місцеве самоврядування	Соціальна згуртованість	Міські програми
Координація служб	Узгодженість допомоги	Обмін даними, спільні зустрічі	Міжвідомча взаємодія	Ефективність підтримки	Координаційні ради
Цифровізація послуг	Доступність сервісів	Онлайн-заяви, платформи	Державні сервіси	Спрощення процедур	Портал «Дія»
Підтримка вразливих груп	Адресні програми	Допомога жінкам, літнім, інвалідам	Спеціальні програми	Зменшення ризиків	Програми для матерів
Психоосвіта	Підвищення обізнаності	Тренінги, лекції	Освітні програми	Формування навичок	Курси стресостійкості
Розвиток життєстійкості	Підсилення ресурсів	Тренінги, практики	Психологічні методики	Підвищення адаптації	Групи саморегуляції
Культурна інтеграція	Адаптація до середовища	Культурні заходи	Фестивалі, зустрічі	Зменшення бар'єрів	Локальні події
Інформаційна підтримка	Доступ до інформації	Консультації, гарячі лінії	Інфоцентри	Орієнтація в системі	Центри допомоги
Міжнародна підтримка	Залучення ресурсів	Гранти, гуманітарна допомога	Міжнародні фонди	Розширення можливостей	Програми ООН
Моніторинг ефективності	Оцінка результатів	Аналіз програм	Соціальні дослідження	Підвищення якості	Оцінка потреб ВПО

Система підтримки стане результативнішою, якщо буде тісніше пов'язана з працевлаштуванням, професійною орієнтацією та відновленням

економічної автономії, оскільки тривала залежність від допомоги підсилює відчуття нестабільності та знижує соціальну активність.

Практично це може бути реалізовано через електронну карту послуг у межах громади, де фахівець бачить, яку допомогу родина вже отримала, куди її скеровано далі та які запити лишаються без реагування. Іншим прикладом є щомісячні координаційні зустрічі між працівниками соціального захисту, місцевими НУО, шкільними психологами та представниками шелтерів, де розглядаються типові проблеми, складні кейси та маршрутизація підтримки для найбільш уразливих сімей. Саме інституційне забезпечення комплексної системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції підкреслює О. Ніфатова [32].

Шляхом удосконалення виступає розвиток адресних програм для груп підвищеної вразливості серед ВПО, оскільки універсальна модель допомоги не враховує різних рівнів ризику та різних типів життєвих труднощів. На підвищеній соціальній вразливості окремих груп ВПО, зокрема жінок, наголошує К. Майстренко [26].

Для підвищення якості соціально-психологічної підтримки доцільно також розширювати використання безпечних творчих і групових форматів, які дозволяють працювати з наслідками стресу м'якше, ніж суто через формальне консультування. У цьому контексті А. Крупник [19] звертає увагу на реабілітацію та адаптацію ВПО через самореалізацію на базі творчих просторів, а це свідчить, що підтримка може бути ефективною не лише в кабінеті психолога. Практичними прикладами тут є арттерапевтичні майстерні, фотопроекти, літературні групи, театральні лабораторії, спільне рукоділля, музичні зустрічі та простори жіночої творчості, де людина не лише знижує напруження, а й знову переживає власну спроможність створювати, взаємодіяти та бути побаченою в громаді. Для дітей прикладом може бути щотижнева творча студія, де через малювання й колективні ігри вони безпечно проживають емоції, а для дорослих — ремісничі майстерні або книжкові клуби, що одночасно працюють на психологічне відновлення й соціальне

включення. Такі формати зменшують бар'єр звернення по допомогу, особливо для тих, хто боїться прямої психотерапевтичної взаємодії або не готовий говорити про свій досвід у традиційному форматі консультації.

Отже, подолання соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб потребує комплексного поєднання державних, громадських та індивідуальних ресурсів, спрямованих на соціальну адаптацію, економічну самостійність і повноцінну інтеграцію в суспільство.

Висновки до другого розділу

У результаті аналізу механізмів подолання соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб встановлено, що ефективне зменшення наслідків вимушеного переміщення можливе лише за умови поєднання державних, інституційних, громадських і міжнародних ресурсів підтримки.

Державна політика соціального захисту ВПО виконує системоутворювальну функцію, оскільки саме вона визначає нормативно-правові засади, порядок надання допомоги, доступ до соціальних гарантій та загальні рамки інтеграції переміщених осіб у нове середовище. Подолання соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб потребує не ізольованих адміністративних рішень, а цілісної та скоординованої системи інституційної підтримки.

З'ясовано, що вагому роль у процесі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаюче середовище відіграють громади, неурядові та міжнародні організації, діяльність яких спрямована на забезпечення не лише матеріальної допомоги, а й соціально-психологічного супроводу, відновлення соціальних зв'язків, підтримку сімей, дітей, молоді та інших вразливих груп. Саме на рівні громади відбувається реальне включення ВПО у новий соціальний простір через житлові, освітні, комунікативні, трудові та культурні практики. Неурядові та міжнародні організації, у свою чергу, посилюють

локальні можливості підтримки, забезпечують додаткові ресурси, гнучкі формати допомоги та впровадження сучасних моделей психосоціальної роботи. Це дає підстави стверджувати, що успішна інтеграція ВПО залежить від рівня міжсекторальної взаємодії та готовності всіх суб'єктів підтримки працювати в єдиній логіці соціального включення.

Проведене дослідження дозволило також визначити, що подолання проблеми соціальної вразливості ВПО має відбуватися через індивідуалізацію допомоги, розвиток довготривалого супроводу, впровадження травма-інформованого підходу, посилення сімейно орієнтованих програм, розширення можливостей працевлаштування, підвищення життєстійкості та зміцнення участі переміщених осіб у житті громади.

ВИСНОВКИ

Резюмування результатів дослідження соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб та шляхів її подолання дає підстави стверджувати, що це явище має комплексний і багатовимірний характер, охоплюючи економічні, соціальні, психологічні та інституційні аспекти життєдіяльності особистості.

Вимушене переміщення – це процес зміни особою або групою осіб місця постійного проживання під впливом обставин, що становлять загрозу життю, здоров'ю чи безпеці, зокрема воєнних дій, збройних конфліктів, окупації, насильства, природних або техногенних катастроф. Соціальна вразливість – це стан особи або соціальної групи, що характеризується підвищеною чутливістю до несприятливих соціальних, економічних, психологічних чи правових чинників та обмеженими можливостями самостійно долати їхні наслідки.

Встановлено, що соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб проявляється через сукупність взаємопов'язаних чинників, серед яких особливе місце займають економічна нестабільність, труднощі працевлаштування, обмежений доступ до житла, освітніх і медичних послуг, а також соціальна ізоляція та ускладнені процеси інтеграції в приймаючі громади. Поряд із цим значну роль відіграють психологічні наслідки вимушеного переміщення, зокрема переживання втрати, тривожність, емоційне виснаження, зниження рівня життєстійкості та труднощі у відновленні внутрішньої рівноваги. Взаємодія цих факторів формує складну систему ризиків, яка впливає як на індивідуальний рівень функціонування особистості, так і на її соціальну активність та здатність до інтеграції. Особливої уваги потребують групи підвищеного ризику, серед яких жінки з дітьми, особи похилого віку, підлітки, люди з інвалідністю та ті, хто пережив травматичні події, оскільки їхні можливості подолання складних життєвих обставин є більш обмеженими.

Подолання соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб потребує системного підходу, який поєднує соціальний захист, психологічну підтримку, економічну інтеграцію та відновлення соціальних зв'язків. Результативність таких заходів значною мірою залежить від рівня координації між державними структурами, місцевими органами влади, громадськими організаціями та міжнародними партнерами, що забезпечують ресурсну та організаційну підтримку процесів адаптації. При цьому особливого значення набуває орієнтація на потреби конкретної людини, що передбачає індивідуалізацію допомоги, врахування життєвого досвіду, рівня ресурсності та соціального контексту. Соціально-психологічна підтримка повинна бути спрямована не лише на подолання наслідків стресу, а й на відновлення здатності до активної участі в суспільному житті, формування нових соціальних ролей і зміцнення почуття належності до спільноти.

Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб є складним соціально-психологічним феноменом, який формується під впливом поєднання зовнішніх обставин і внутрішніх ресурсів особистості. Її подолання можливе за умови створення сприятливого соціального середовища, яке забезпечує доступ до базових послуг, підтримує процес інтеграції та сприяє відновленню життєвої стабільності. Ефективна система підтримки повинна орієнтуватися на довготривалу перспективу, враховувати різноманітність потреб внутрішньо переміщених осіб та забезпечувати умови для їх поступового включення в соціально-економічне життя приймаючих громад. Таким чином, подолання соціальної вразливості виступає не лише як завдання соціальної політики, а і як комплексний процес відновлення соціальної суб'єктності, що передбачає активну участь самої особистості у власному житті та взаємодію з соціальним середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева О., Гакман А., Волосюк А. Аналіз рівнів тривожності внутрішньо переміщених жінок зрілого віку. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: фізична культура*. 2024. № 43. С. 3–9. URL: <https://doi.org/10.15330/fcult.43.3-9>(дата звернення: 20.03.2026).
2. Андріяш В., Громадська Н., Малікіна О. Основні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 4(70). С. 5–12. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4\(70\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4(70)-1)(дата звернення: 20.03.2026).
3. Біскуп М., Волинець Н. Психологічні заходи підвищення стресостійкості внутрішньо переміщених осіб. *Grail of science*. 2024. № 40. С. 521–526. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.088>(дата звернення: 20.03.2026).
4. Біскуп М., Волинець Н. Соціально-психологічний портрет внутрішньо переміщених осіб. *Grail of science*. 2024. № 40. С. 533–535. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.06.2024.091>(дата звернення: 20.03.2026).
5. Бобось О., Бобось М. Соціальна безпека внутрішньо переміщених осіб України: геоінформаційний підхід. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 8(16). URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8\(16\)-363-374](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8(16)-363-374)(дата звернення: 20.03.2026).
6. Богомаз О. Ю. Інноваційні підходи в роботі з дітьми-впо в умовах мережевого суспільства: розвиток стійкості, творчості та цифрової інтеграції. *Culturological almanac*. 2025. № 3. С. 115–121. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.14>(дата звернення: 20.03.2026).
7. Волинець Н., Михайлова В. Прояви депресії у підлітків внутрішньо переміщених осіб. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 1(47).

URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-1445-1456](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1445-1456)(дата звернення: 20.03.2026).

8. Галян І., Косар Ю. Емоційні диспозиції адаптаційної здатності внутрішньо переміщених осіб. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2025. № 8(62). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8\(62\)-1233-1246](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-1233-1246)(дата звернення: 20.03.2026).

9. Голотенко А. Особливості психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2018. Вип. 1 (3). С. 6–9.

10. Гундერთайло Ю. Д. Організація соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. Вип. 44 (47). С. 52–58.

11. Дяченко А. В. Механізми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 20 с.

12. Єсмаханова А. Психологічні детермінанти аутоагресії у внутрішньо переміщених осіб. *Перспективи та інновації науки*. 2026. № 12(58). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12\(58\)-3511-3521](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12(58)-3511-3521)(дата звернення: 20.03.2026).

13. Заверико Н. В., Тимофєєнко К. І., Яшина О. М. Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених та тимчасово переміщених українських дітей. *Pedagogical sciences theory and practice*. 2023. № 4. С. 111–117. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-4-16>(дата звернення: 20.03.2026).

14. Заверико Н. В., Шашкіна В. М. Соціально-психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб у громаді. *Pedagogical sciences theory and practice*. 2023. № 4. С. 118–123. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-4-17>(дата звернення: 20.03.2026).

15. Клименко-Гапон О. О. Соціально-педагогічна підтримка сімей внутрішньо-переміщених осіб : магістерська робота. 2020.

URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/5015>(дата звернення: 20.03.2026).

16. Когут О. О. Психологічне благополуччя внутрішньо-переміщених осіб. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: психологія*. 2025. № 2. С. 127–134. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.2.23>(дата звернення: 20.03.2026).

17. Колосок А., Буднік С. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Humanitas*. 2024. № 4. С. 97–105. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.4.13>(дата звернення: 20.03.2026).

18. Кошова С., Макаренко О. Проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в українське суспільство. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2025. № 12(54). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-167-178](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-167-178)(дата звернення: 20.03.2026).

19. Крупник А. Організація психологічної реабілітації та адаптації впо через їх самореалізацію на базі творчих кластерів. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2023. № 29. С. 241–243. URL: <https://doi.org/10.35432/tisb292023289673>(дата звернення: 20.03.2026).

20. Лазаренко О. Особливості травма-інформованої супервізії в ході психологічної допомоги впо, постраждалим від війни в Україні на основі кейс-аналізу. *Psychology travelogs*. 2025. № 1. С. 28–34. URL: <https://doi.org/10.31891/pt-2025-1-3>(дата звернення: 20.03.2026).

21. Лазаренко О. Порівняльний аналіз особливостей психосоціальних інтервенцій в ході психологічної допомоги дітям-впо, які постраждали внаслідок війни. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: психологія*. 2025. № 1. С. 63–68. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.1.11>(дата звернення: 20.03.2026).

22. Лісов Д. А. Щодо ознак соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Theoretical issues of jurisprudence and problems of law enforcement: challenges of the 21st century*. 2025. С. 116–118. URL: <https://doi.org/10.71404/ppss.2025.2.18>(дата звернення: 20.03.2026).

23. Локтева І. Вимірювання соціального відторгнення внутрішньо переміщених осіб. *Вісник кийвського національного університету імені тараса шевченка. соціологія*. 2015. Вип. 1 (6). С. 55–59.

24. Мазоха І. Сімейна психотерапія як метод подолання наслідків переміщення та збереження соціальних зв'язків у впо. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 1(47). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-1585-1598](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1585-1598)(дата звернення: 20.03.2026).

25. Мазур Н. Ставлення населення приймаючих громад до потреб та проблем впо: рівень розуміння й готовність надання допомоги. *Bulletin national university of water and environmental engineering*. 2025. Т. 3, № 111. С. 172–183. URL: <https://doi.org/10.31713/ve3202514>(дата звернення: 20.03.2026).

26. Майстренко К. М. Соціальна вразливість внутрішньо переміщених жінок у період війни: демографічний фактор національної безпеки та репродуктивна політика в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія: публічне управління та адміністрування*. 2025. № 3. С. 66–73. URL: <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2025.3.8>(дата звернення: 20.03.2026).

27. Малюхов О. Роль гуманітарних організацій у підтримці впо: пріоритетні напрями та практики співпраці з органами місцевого самоврядування. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2024. № 6(48). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-193-205](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-193-205)(дата звернення: 20.03.2026).

28. Медведєва О., Раєвська Я. Програма психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія*. 2025. № 3 (68). С. 38–43. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.3.6>(дата звернення: 20.03.2026).

29. Михлюк Е., Логовський І. Психологічні особливості життєстійкості внутрішньо переміщених осіб. *Disaster and crisis psychology problems*. 2024. № 7. URL: <https://doi.org/10.52363/dcpp-2024.1.8>(дата звернення: 20.03.2026).

30. М'яленко В. В. Особливості ставлення українців до внутрішньо переміщених осіб. *Проблеми політичної психології*. 2016. Вип. 4 (18). С. 61–74.
31. Нікітіна О. М. З. М. І. ., Права на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Manager. bulletin of donetsk state university of management*. 2020. Т. 84, № 3. С. 138–147. URL: <https://doi.org/10.35340/2308-104x.2019.84-3-16>(дата звернення: 20.03.2026).
32. Ніфатова О. М. Інституційне забезпечення комплексної системної підтримки соціальної адаптації та реінтеграції учасників оос (ато) і впо. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: economic sciences*. 2019. Т. 127, № 5. С. 54–61. URL: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2018.5.5>(дата звернення: 20.03.2026).
33. Пристай І. Р. Освітні тренди в розвитку професійних навичок та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО). *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 16. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-03>(дата звернення: 20.03.2026).
34. Синякова В. Б. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Наука та освіта в умовах воєнного часу*. 2025. С. 58–60. URL: <https://doi.org/10.64076/ihrc250925.08>(дата звернення: 20.03.2026).
35. Тараненко А. Публічне управління захистом прав внутрішньо переміщених осіб. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 5(19). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-265-270](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-265-270)(дата звернення: 20.03.2026).
36. Титикало Р. Компетенції органів місцевого самоврядування щодо захисту прав впо. *Law. State. Technology*. 2023. № 1. С. 43–49. URL: <https://doi.org/10.32782/lst/2023-1-6>(дата звернення: 20.03.2026).
37. Трало Ю. Соціальний захист та пенсійне забезпечення ВПО. *Юридична газета*. 2019. 27 серп. С. 28.
38. Хаустова Т., Павлюченко М., Ставицька О. Психологічні особливості життєстійкості внутрішньо переміщених осіб. *Психологія:*

- реальність і перспективи*. 2024. № 23. С. 177–186.
URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi23.397(дата звернення: 20.03.2026).
39. Чернова В. Особливості реабілітації впо з використанням 5-ти крокової моделі ппт. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 11(57).
URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11\(57\)-2563-2577](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-2563-2577)(дата звернення: 20.03.2026).
40. Шеремет А., Руденок А., Бездітна Л. Адаптація дітей впо з особливими освітніми та соціальними потребами в умовах нового середовища. *Psychology travelogs*. 2024. № 4. С. 275–282.
URL: <https://doi.org/10.31891/pt-2024-4-26>(дата звернення: 20.03.2026).
41. Bielikova N., Indyka S., Bielikov O. Фізична активність і якість життя внутрішньо переміщених осіб. *Physical education, sport and health culture in modern society*. 2024. № 4(68). С. 26–31. URL: <https://doi.org/10.29038/2220-7481-2024-04-26-31>(дата звернення: 20.03.2026).
42. Deresh V. S. Development of adaptation opportunities of internally displaced children in war conditions: nationwide experience. *Педагогічний альманах*. 2023. Vol. 54. P. 191–196.
URL: <https://doi.org/10.37915/pa.vi54.498>(date of access: 20.03.2026).
43. Diachenko A. V. Інституційний механізм інтеграції внутрішньо переміщених осіб. *Public administration aspects*. 2018. Т. 5, № 12. С. 50–58.
URL: <https://doi.org/10.15421/15201750>(дата звернення: 20.03.2026).
44. Dibrova V. Особистісне майбутнє внутрішньо переміщених осіб: стратегії конструювання. *Проблеми політичної психології*. 2023. Т. 13.
URL: <https://doi.org/10.33120/popp-vol13-year2023-130>(дата звернення: 20.03.2026).
45. Hundertailo Y. Організація соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб. *Scientific studios on social and political psychology*. 2019. № 44(47). С. 52–58.
URL: [https://doi.org/10.33120/ssj.vi44\(47\).116](https://doi.org/10.33120/ssj.vi44(47).116)(дата звернення: 20.03.2026).

46. Hundertailo Y. Особливості застосування арттерапії в соціально-психологічному супроводі ВПО. *Проблеми політичної психології*. 2021. Т. 24. С. 186–197. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-vol24-year2021-74> (дата звернення: 20.03.2026).
47. Maslova A., Kryvorotko A. Socio-pedagogical support for children from internally displaced families in the context of war. *Scientific bulletin melitopol state pedagogica*. 2025. Vol. 1, no. 34. P. 51–55. URL: <https://doi.org/10.33842/22195203-2025-34-135-51-55> (date of access: 20.03.2026).
48. Skliarova I. Потреби ВПО у воєнний час: досвід громадського сектору України на прикладі ініціативи Shelter Ukraine. *Sociological studios*. 2022. № 2(21). С. 57–67. URL: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-57-67> (дата звернення: 20.03.2026).
49. Stelmakh I. Опанування самотності в умовах війни: ідентичнісні наративи ВПО (якісний аналіз кризових, ресурсних та емоційно забарвлених ідентичностей за методикою tst). *Проблеми політичної психології*. 2025. Т. 17. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-vol17-year2025-206> (дата звернення: 20.03.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Детермінанти формування соціальної вразливості внутрішньо
переміщених осіб в умовах вимушеного переміщення [3]**

Група чинників	Конкретний фактор	Зміст впливу	Механізм формування вразливості	Рівень прояву	Приклад ситуації	Наслідки
Макросоціальні	Воєнний конфлікт	Порушення соціальної стабільності	Руйнування інфраструктури, міграція	Державний	Евакуація населення	Дестабілізація життя
Макросоціальні	Економічна криза	Зниження рівня добробуту	Втрата робочих місць	Державний	Закриття підприємств	Безробіття
Інституційні	Недостатня політика підтримки	Обмежені ресурси допомоги	Неефективність програм	Державний/локальний	Затримка виплат	Соціальна напруга
Інституційні	Бюрократичні бар'єри	Складність доступу до послуг	Перевантажені системи	Локальний	Черги, документи	Відмова від допомоги
Соціальні	Втрата соціальних зв'язків	Руйнування мереж підтримки	Ізоляція	Індивідуальний	Відсутність друзів	Самотність
Соціальні	Соціальне відторгнення	Негативне ставлення громади	Стигматизація	Груповий	Конфлікти з місцевими	Маргіналізація
Економічні	Втрата доходів	Відсутність фінансової стабільності	Неможливість забезпечити потреби	Індивідуальний	Втрата роботи	Бідність
Економічні	Житлова нестабільність	Відсутність постійного житла	Тимчасове проживання	Індивідуальний	Життя в шелтері	Невпевненість
Психологічні	Травматичний досвід	Переживання війни	Порушення психоемоційного стану	Індивідуальний	Свідок бойових дій	Тривожність
Психологічні	Хронічний стрес	Тривале напруження	Виснаження ресурсів	Індивідуальний	Постійна невизначеність	Вигорання
Освітні	Переривання навчання	Порушення освітнього процесу	Втрата знань	Індивідуальний	Зміна школи	Освітні прогалини

Медичні	Обмежений доступ до медицини	Відсутність лікування	Погіршення здоров'я	Індивідуальний	Відсутність лікаря	Ускладнення хвороб
Сімейні	Розділення сім'ї	Порушення родинних зв'язків	Емоційна нестабільність	Індивідуальний	Члени сім'ї окремо	Психологічна напруга
Культурні	Адаптаційні бар'єри	Інша соціальна культура	Труднощі інтеграції	Груповий	Інші норми поведінки	Дискомфорт
Правові	Втрата документів	Обмеження доступу до прав	Юридичні труднощі	Індивідуальний	Відсутність паспорта	Обмеження прав
Демографічні	Вік	Вплив вікових особливостей	Зниження адаптивності	Індивідуальний	Літні люди	Підвищена вразливість

Додаток Б

Наслідки соціальної вразливості внутрішньо переміщених осіб та напрями їх подолання [11]

Сфера прояву	Конкретний наслідок	Характеристика	Рівень впливу	Напрямок подолання	Інструменти	Очікуваний результат
Економічна	Бідність	Низький рівень доходів	Індивідуальний	Економічна підтримка	Виплати, працевлаштування	Фінансова стабілізація
Економічна	Безробіття	Відсутність зайнятості	Індивідуальний	Ринок праці	Курси, вакансії	Зайнятість
Соціальна	Ізоляція	Відсутність контактів	Індивідуальний	Соціальна інтеграція	Клуби, заходи	Включення в громаду
Соціальна	Відчуження	Відсутність прийняття	Груповий	Робота з громадою	Діалоги, тренінги	Соціальна згуртованість
Психологічна	Тривожність	Емоційна нестабільність	Індивідуальний	Психологічна допомога	Консультації	Зниження напруги
Психологічна	Депресивні стани	Втрата мотивації	Індивідуальний	Психотерапія	Групи підтримки	Відновлення стану
Житлова	Нестабільність	Відсутність житла	Індивідуальний	Житлова політика	Субсидії, житло	Стабільність проживання

Освітня	Освітні втрати	Погіршення знань	Індивідуальний	Освітня підтримка	Курси, адаптація	Відновлення навчання
Медична	Погіршення здоров'я	Обмежений доступ	Індивідуальний	Медична допомога	Лікування	Покращення стану
Правова	Обмеження прав	Відсутність доступу	Індивідуальний	Юридична підтримка	Консультації	Захист прав
Сімейна	Конфлікти	Напруженість у родині	Індивідуальний	Сімейна допомога	Консультування	Гармонізація
Культурна	Дезадаптація	Неприйняття норм	Індивідуальний	Культурна інтеграція	Події, навчання	Адаптація
Професійна	Деградація навичок	Втрата кваліфікації	Індивідуальний	Професійний розвиток	Перекваліфікація	Відновлення кар'єри
Безпекова	Постійна тривога	Відчуття небезпеки	Індивідуальний	Психосоціальна підтримка	Тренінги	Відновлення спокою
Соціально-політична	Недовіра до інституцій	Негативний досвід	Груповий	Інституційна прозорість	Комунікація	Довіра
Інтеграційна	Повільна адаптація	Труднощі включення	Індивідуальний	Комплексна підтримка	Програми інтеграції	Соціальна стабілізація